کوردناسیی

نووسینی:

قەناتی کلاشۆڤیچ کوردۆییێف

ڕەوف حەسەن

کردویتی بەکوردی

سلێمانی - 2006

وەزارەتی رۆشنبیری

بەڕێوبەرێتی خانەی وەرگێڕان

www.roshnbiri.org

khanaywargeran@yahoo.com

- ناوی کتێب: کوردناسیی
- نووسەر: ق.ك.کوردۆییڤ
- وەرگێڕ: ڕەوف حەسەن
- زنجیرە: 143
- نەخشەسازی: زانا ڕەوف
- دیزاینی بەرگ: زانا کەمال
- چاپخانەی:
- تیراژ:1000
- ژمارەی سپاردن: (394) وەزارەتی ڕۆشنبیری پێدراوە

www.pertwk.com

یێکدوو وشە لەمەڕ کتێبەکە

ئەم تۆژینەوەیە بەشێکی کەم و سەربەخۆیە لە کتێبێکی بە قەوارە و ناوەڕۆك گەورە بەناوی: "مێژووی ڕۆژهەڵاتناسیی و عەرەبناسیی و کوردناسیی سالانی 1818-1968 لە مۆزەخانەی ئاسیایی و ئنستیتۆی ڕۆژهەڵاتناسیی لێنینگراد" کە گۆمەڵێك ڕۆژهەڵاتناسی پسپۆڕی سۆڤییێتی بە زمانی ڕووسی دایاننناوە و ، پرۆفیسۆری کوردمان مامۆستا مارف خەزنەدار ، بەپێشەکی بۆنووسین و ڕوونکردنەوەوە لە زمانی ڕووسییێوە کردویێتی بەعەرەبی و سالی 1980 لە چاپخانەی (المعارف) لە بەغدا بەناوی "تاریخ الاستشراق والدراسات العربیە والکردیە) وە ، چاپ و بلاویکردەوە

پرۆفیسۆر خەزنەدار هەست و سۆز و خۆشەویستییێکی لە ڕادەبەدەری بەرامبەر ئەو ئنستیتۆیەی لێنینگراد هەیە و ، هەر ئەوەیشە بۆی بۆتە مایەی ئەوەی بە جۆش و خرۆشێکی زانستپەروەرانەوە وەرگێڕانی ئەو کتێبەی کە نزیکەی 400 لاپەڕە دەبێت بگرێتو ئەستۆ.. چونکە هەشت سالی ژیانی لاوێتی لەوێ بردۆتە سەر.. چوار سالی وەك خوێندکارێکی بالای زانستخواز و چوارساڵەکەی دییشی چوون باسکارێکی زانستیی لەگەڵ گشت دانەرانی ئەو کتێبەدا ژیاوە و کاری

www.pertwk.com

زانستییانەی کردووە.. پرۆفیسۆری وەرگێڕ دەڵێت : ئەوانە مرۆڤی پاك و چاكن.. ئەوانە شەیدای زانست و ئاشقی مەعریفەن.. ئەوانە دەروێش و سۆفین و مورشیدەکەیان "دەستنووسە خۆرهەڵاتییێکان و تۆژینەوەکانی ڕۆژهەڵاتناسە پێشەنگەکانە ، ئەوانەی یێکەمین بەردی بناغەی تەلاری ڕۆژهەڵاتناسیی زانستیانەیان لە ئەوروپادا دانا و.. خۆراکیشیان هەر کەلەپوورە تۆمارکراو و تۆمار نەکراوەکانی گەلانی ڕۆژهەڵاتە."

هەر لەبەر ئەمانەیشە خەزنەدار خۆی بە شیاوترین کەس دەزانێ بۆ وەرگێڕانی ئەو توێژینەوە زانستییانەیە و.. بەندەیش لەبەر پەیوەندیی ڕاستەوخۆی ئەم بەشەی کتێبەکە بە زمان و کولتووری نەتەوەکەمانەوە.. بەپێویستم زانی بە زمانی شیرینی خۆشمان لە کتێبخانەی کوردیدا بێت.. بۆیێ لە عەرەبییەوە وەرمگێڕا

وەرگێڕی کوردی

2005/12/20

www.pertwk.com

کوردناسیی

کوردناسیی وەك بابەتێکی زانستیانەی سەربەخۆ دوای جەنگی نیشتمانی گەورە 1941-1945، لە ئنستیتۆ(institute)ی ڕۆژهەڵاتناسیدا گەشەیسەند.. گەرچی دەستپێشخەریی بنج و بناوان داکوتینی ئەم گەشەسەندنە دەگەڕێتەوە بۆ ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەم.. بەمجۆرە لەم بارەیەوە کارکردن دەستپێکرد و لە خزمەتگوزارییەکانی (ب.ئا.دۆرن)دا گرنگیی ئەم کارە دیاریدەدات.. (دۆرن) یارمەتییەکی بێوێنەی (پ.ئی لێرخ)ی[1] دا، کە دامەزرێنەری کوردناسیی ڕووسییە، لە ڕێکخستن و چاپکردنی لێکۆڵینەوەکانیدا دەربارەی مێژوو و ئەتنۆگرافیا و لێکۆڵینەوەی زمانناسی کوردی و.. هەروەها لە بەدەستخستنی جێماوی کلتووریدا لە دەستنووسی مێژوویی و ئەدەبی و تێکستێکی فۆلکلۆری کوردی بۆ مۆزەخانەی ئاسیایی[2].

لەناو ئەو دەستنووسە کوردی و فارسییانەدا کە ئەکادیمیای زانستی لای خۆی گلیدابوونەوە، دەستنووسێکی ناسراوی تێدابوو کە "شەرەفنامە"کەی مێژووناسی کورد شەرەفخانی بتلیسی بوو.. ئەوەی لەم بارەیەوە شایانی ئاگاداربوونە ئەوەیە کە یێکەمین وەسفێکی فراوانی ئەم دەستنووسە (م.ڤۆڵکۆڤ)[3] کردویێتی ، کە ئەمینداری مۆزەخانەی ئاسیاییە.. (خ.د.فرین)یش لە وتارەکانیدا بایێخی (شەرەفنامە) و[5] پێویستیی وەرگێڕان و بڵاوکردنەوەی ڕوونکردۆتەوە ، ئەمەش لەو وتارانەیدا کە لەبارەی وەسفی دەستنووسە ڕۆژهەڵاتییێکانی کتێبخانەی ئەردەبیل نوسیویێتی[4] و.. هەروەکو چۆن پشتگیری (ب.ئا.دۆرن)یشی لە ڕاپۆرتەکەیدا بۆ گەشتە زانستییێکەی (پ.لێرخ)[5] کرد و.. هەروەها کاری لە پێرستکردنی دەستنووسە ڕۆژهەڵاتیەکان و ، لە کاروباری (دۆرن)یشدا لە مۆزەخانەی ئاسیاییشدا کرد.[6]

لە ساڵی 1860-1862دا (ڤ. ڤ.ڤێلیامینۆڤ زێرنۆڤ) تێکستە فارسیەکەی (شەرەفنامە)[7]ی بڵاوکردەوە، لە ساڵی 1868-1875دا تەرجومەکەشی بڵاوکرایەوە کە

www.pertwk.com

(ف.ب.شارموا) [8] وەریگێڕابوو لەگەڵ ڕوونکردنەوەی جوگرافیایی و مێژوویی و ئەنتۆگرافیاییانەی پوختدا. هەروەها دەرچوونی کارەکەی قونسوڵ (شابەندەر)ی ڕووسیاسی لە ئەرزڕۆم (ئا.ژابا)، دەربارەی ئەکادیمیای زانستی [9] هەر بۆ ئەم سەردەمە دەگەڕێتەوە.

دەوری (ك.گ.زالیمان) لە گەشەسەندنی کوردناسیدا [10] هێند گەورە و گرنگ بوو کە لە پلەی هەستپێکردندا بوو.. بەهاوکاری ئەم کاری کۆمەڵێ لە پسپۆڕە کوردناسە بیانییەکان بڵاوکرانەوە.. وەك (ف.یووستی)، (ی.پریم) و، (ئا.سوتین) [11].

لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەمەوە و ئابەمجۆرە، لە ئەکادیمیای زانستیدا دەستکرا بەلێکۆڵینەوەی ژیانی گەلی کورد بەشێوەییەکی دیسپلینکراو و تاڕادەیێکیش بەپێی بەرنامە، بەمجۆرە بنەمایەکی زانستی و مادیانە بۆ گەشەسەندنی کوردناسی لە ڕووسیادا سەریهەڵدا.

لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا تێبینی ئەوە دەکرێ هەندێ خاووخلیچکی و نەختێ ساردی لە بواری ئەو باسانەدا کە تایبەتن بەکوردناسییەوە لە ئەکادیمیای زانستیدا هەیە.. زۆربەی هەرەزۆری ئەو کارە

ڕووسییانەی دەربارەی کورد و مێژووی کوردن، لەو سەردەمەدا بەشێوەی بڵاوکراوەی نائەکادیمیانە چاپدەکران [12].. لەناو ئەو کارە بڵاوکراوانەی ئەو ماوەیەدا کە شایانی ئیشارەتپێدان بێ و خۆ لێ گێلکردنی مەحاڵ بێ.. وتارێکی (ن.ی.ماڕ)ە بە ناونیشانی: "دیسانەوە دەربارەی وشەی چەلەبی" [13].

لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا لە نێوەندی ئەو پسپۆڕە ڕووسانەدا کە خەریکی کاری ڕۆژهەڵاتناسین وتووێژێکی توندوتیژ لەبارەی مەسەلەی بنج و بناوان و مێژووی ئایدیۆمە تەمومژاوییێکەی (چەلەبی) لە زمانی کوردی و تورکی [A] و عەرەبیدا ڕوویدا.. کە مانای میهرەبان و بەخشندە [B]، مۆزیکژەن، شایەر(گۆرانیبێژ)، سوعبەتچی، کۆمیدی، چەتە و [C] ئا لەم بابەتانەیە.. ئیدی کۆمەڵێ وتار دەربارەی ئەم زاراوەیە نووسرا.. لە نێوانیاندا وتارێکی خاتوو (ن.ی.ماڕ)ە، بەناونیشانی: "لەبارەی مەسەلەی گرنگی کلتووری گەلی کوردەوە لە مێژووی ئاسیای نزیکدا" بوو.. لەم وتارەدا (ماڕ) کۆمەڵێ ڕاستی بەهادار دەخاتەڕوو کە دەوری کورد لە مێژووی کلتووری گەلانی ئاسیاییدا ڕووندەکاتەوە.. دانەر ئەوە دەسەلمێنێ کە کورد لە سەدەکانی دەیەم تا

www.pertwk.com

سـیازدەمدا دەورێکـی گرینگیـان دیـوە لـە چەسـپاندنی دەرەبەگایەتیدا لە ئاسیای گچکەدا و لە خولّقاندنی جێماوی کلتووری بەنرخدا بۆ گەلانی پشت قەفقاس.. بەڵام دەبێ پەنجە بۆ ئەوەش ڕابکێشرێت کە (ن.ی.مار) بەجۆرێکی وا نەیڕوانیوەتە مێژووی کورد کە وەك مێژووی یافتییێکان (جۆرجی و خالیدی و ئەرمەنی) تێیڕوانیوە.. ڕەفزەی ئێرانێتی نەژادی کورد و زمانەکەی کردەوە و وایداناوە کە نەژاد و ڕەچەڵەکی کورد لە یافتییێکانەوەیە.. لەم بارەیەوە وای نووسیوە و دەڵێ:

"ئەسڵی Kord, resp, Kard خۆی بەڵگە و لێکچواندنێکی گەورە دەدۆزێتەوە لە بنچینەی ناونانە ئیتنی (ڕەچەڵەك)ییێکاندا لەلای جۆرجییێکان خۆیان هەروەکو لە qard جۆرجی و qord ی مینگریلیدا[D] هەیە.

بەمجۆرە دەبینین تادێ بوونی ڕاستینەی دەرکەوتنی (کاردۆخییێکان) ییێکەمین (کورد) و ، کارتییێکان (جۆرجییێکان) دەسەلمێ.. ئەوانەی کە بەهەزار ساڵی تەمەنی مێژوو لە یێکتر جوێبوونەوە.. ئاشکراشە کە گۆڕانی بنەڕەتی و گەوهەری بەسەر زمانی کوردیدا هاتووە.. بەئێجگارەکیش یافتی گۆڕرا بە ئاری[14].

پاشان (مار) ئەوە دەردەخات کە: "هەموو مانایێکی ئایینی و کۆمەڵایەتی وشەی (چەلەبی) لە زمانی کوردی خۆیدا بەکارهاتووە، بەتایبەتی لە نێوەندە میللییێکانی کورددا بەماوەیەکی درێژ ، پێش سەرەتای سەدەی چواردەم و، لە مەیدانێکی فراواندا پێشئەوەی ئەو نیشتەجێ دێرینە ڕەسەنەی ئەم گەلە لەمەڕ زمانەوە بگۆڕێ بەئێرانی"[15].

ئەم بۆچوونانەی کە (مار) خستنیەڕوو.. دوایی یاریدەی ئەوەی دا، کە بنەماییێك بۆ هێنانەکایەی تیۆری چەوت و هەڵە دەربارەی نەژاد و گەشەسەندنی گەلی کورد و زمانەکەی پێکبێنێ (لە کارەکانی ئۆ.ل.ڤیلچێڤسکی و ب.ڤ.مێللەر دەرکەوتن).

(ئی.ئا.ئۆربیلی) ئەکادیمی دەورێکی ئاشکرای لە کوردناسی و زمان و کولتوری کوردیدا بینی.. ئەم بە باپیرە گەورەی کوردناسیی سۆڤێتی و دامەزرێنەری خوێندنگەی لێنینگراد بۆ کوردناسی دادەنرێ.

لە ساڵانی 1911-1913دا وەك باسکارێکی زانستخواز بۆ ئەکادیمیای زانستی لە مۆکس "ئەرمەنستانی تورکیا"

www.pertwk.com

نێررا.. بەمەبەستی لێکۆڵینەوەی دیالێکتی ناوچەیی مۆکسی ئەرمەنستان.

(ئی.ئا ئۆربیلی) ، کە لاوێکی پسپۆڕ بوو لە بواری لێکۆڵینەوەی ئەرمەنی و قەفقاسییەکانی ئەودەمەدا ، بەڕاوێژی (ن.ی.مار) دەستی دایە لێتوێژینەوەی زمانی کوردی بۆ ئەو کوردانەی لەو ناوچەیەدا لەگەڵ ئەرمەنییەکاندا دەژیان.. تێکستە کوردییەکانی نووسییەوە و فەرهەنگێکی کوردی–ڕووسی بە (15) فۆرمە دانا ، وێڕای دانانی پاشکۆییەکی صەرف و نەحو (وتەسازی و ڕێزمان).. بەڵام ئەم کارانە لە کاتی خۆیدا بڵاونەکرانەوە.

لە ساڵی 1914دا کۆمەڵەی(جێ خاندن)[E]ی پێشکەوتنخوازی کورد ، کە لە (خۆی) –سەرووی ئێران–دا بوو.. نوێنەری شەخسی و کۆمەڵایەتی و ڕامیاری گەورە (عەبدولرەزاق)ی ناردە پیترسبۆرگ، بۆ هەوڵدان لەپێناوی دانانی ئەلفوبێی کوردیدا.. بەڵام جەنگی جیهانی تەگەرەی خستە کارەکەوە.

دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر.. وێڕای ئەو کارە ئیداری و کۆمەڵایەتیە گەورانەی (ئی.ئا.ئۆربیلی) ڕایدەپەڕاندن، لە

کارنەوەستا و خەریکی گەڕان بوو بەدوای ئەدەبی میللی و کلتووری گەلی کورددا.

لە ساڵی 1927دا چووە ناوچە کوردییەکانی ئەرمەنستانی سۆڤێتی و، تێکستە کوردییەکانی نوسییەوە.. سەرەنجام تێکستی میللی هەردوو چیرۆکە شیعرییە کوردییە بەناوبانگەکەی (مەم و زین) و (لەیل و مەجنوون)ی دەستکەوت. لە ساڵی 1926دا (ئی.ئا.ئۆربیلی) چەند تێکستێکی کوردیی (لەگەڵ فەرهەنگێکدا)ی بڵاوکردەوە.. کە هی لێکۆڵەرەوەی زانستیی کتێبخانەی زانکۆی (هۆگۆماکاش) بوو و.. کە دیالێکتی کرمانجی لە ناوچەی (ماردین)ی کوردستانی تورکیا دەخاتەڕوو[16].

لە ساڵی 1957دا و بەسەرپەرشتی (ئی.ئا.ئۆربیلی) فەرهەنگی کوردی– ڕووسی چاپکرا کە (چ.خ.باکاییڤ) داینابوو.. (ئۆربیلی) لە پێشەکی فەرهەنگەکەدا بایێخی زاستیانە و پراکتیکتیانەی فەرهەنگە بڵاوکراوەکەی بەنیسبەت کوردی ئەرمەنستانەوە و لە ڕووی فێرکردن و ڕووناکبیریی میللیانەیانەوە، ڕوونکردبۆوە.

هەروەها (ئۆربیلی) بایێخێکی زۆری بە (مەم و زین) دا.. کە لە داهێنانی شاعیری هەڵکەوتووی کوردی سەدەی حەڤدەم

www.pertwk.com

(ئەحمــەدی خــانی)یــە.. ئــەم چــیرۆکە شــیعریە ناوازەیــەی دیراسەکرد و.. بایێخە هونەرییێکەی ڕوونکردەوە و.. وەسفی پاڵەوانە سەرەکییێکانی کرد، ناوی شاعیریشی لەتەك ناوی شاعیرە مەزنەکانی ڕۆژهەڵاتی ناویندا وەك: ڕۆستاڤیلی، فیردەوسی و نیزامی[17] دانا.

(ئی.ئا.ئۆربیلی) لە موحازەرەکانیدا لەمەڕ کلتوور و مێژووی گەلانی ئاسیای نزیك.. دەوری کوردی بەسەر گەلانی ئەو ناوچەیەوە خستەڕوو.. بەتایبەتی بەڵگە و گرنگیی سەردەمی ئەییوبی و شەدادییێکانی لە مێژووی گەلانی پشت قەفقاسدا سەلماند.

دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر (ف.ب.ڕۆستۆپچین) نوێنەری کوردناسیی لە ئنستیتۆی ڕۆژهەڵاتناسیی، یێکەمین ڕێکخەری "بیلیۆگرافیای کێشەی کوردی"[18] بوو.. دەستی دایە وەرگێڕانی مێژووی کوردی شەرەفخانی بتلیسی بۆ زمانی ڕووسی.. وەرگێڕانی ئەم سەرچاوە گرینگەی مێژووی گەلی کورد لە ئەنجامی بڕیارێکدا بوو لەو کۆنگرە کوردناسییەدا لەسەری پێکهاتن کە لەساڵی 1934دا لە شاری یێریڤان بەسترا.

سەبارەت بەسوود وەرگرتن لە کەرەستە کوردییێکان.. (ل.ئا.خیتاگۆرۆڤ) لە دیراسەکەیدا دەربارەی نێرینە و مێیینە لە زمانە ئێرانییەکاندا[19]، ئەو سەرچاوانەی بەکارهێنا کە پەیوەندیان بەزمانی کوردییەوە هەیە.

دەکرێ ماوەی ساڵانی سی بەقۆناغی وەرچەرخان لە گەشەسەندنی کوردناسیی سۆڤێتیدا دابنرێت.. کاتێ کە لە وڵاتەکەماندا و بۆ یێکەمین جار لەناو کورد خۆیدا پسپۆڕ و لێهاتووان بۆ کوردناسیی ئامادەکران.. فەزلێ و چاکەی ئەمەش بەشێوەییێکی تایبەتی بۆ (ئی.ئا.ئۆربیلی) و (ئا.ئا.فریمان) دەگەڕێتەوە.

لە ساڵی 1931دا و بەهۆی دەستپێشخەرییێکی (ئا.ئا.فریمان)ەوە، کۆرسێکی زمانی کوردی لە ئنستیتۆی مێژوو و دیراساتی ئەدەبی و زمانناسی لە لێنینگراد کرایەوە.. بەزۆریش ئەو لاوە کوردانەی تێدابوو کە کۆلێژی ڕەنجدەرانی سەر بەئنستیتۆی ڕۆژهەڵاتیان لە لێنینگراد تەواوکردبوو.

هەر لە ناوەڕاستی سییەکانەوە خوێندنی زمانی کوردی بوو بەزۆر و.. هەروەها بووە یێکێ لە پێداویستە

www.pertwk.com

سەرەکییەکانی وەرگرتنی خوێندکاران لە بەشی زمانناسیی ئێرانیدا.. بەشی ئێرانناسی ، (ئۆربیلی)یان تێیدا دامەزراند تا دەرسی زمانی کوردی و ئەتنۆگرافیای گەلی کوردی تێدا بلێتەوە.. بەپێشنیاری (ئا.ئا.فریمان)یش کۆرسێکی زانستیانە بۆ خوێندکاران لەناو بەشەکەدا بۆ زمانی کوردی ڕێکخرا.. هەروەها ئەم بەشە لە ساڵانی 1934-1950دا و،، بەمەبەستی کۆکردنەوەی کەرەستەی ئەدەبی میللی و زمانی کوردی باو لەناو کوردی سۆڤێتیدا.. دەورەی مەیدانی کرایەوە و ، باسکاری زانستخوازانەش بۆ ناوچە کوردییەکانی ئەرمەنستان و تورکمانستانی سۆڤێتی نێردرا.

لە ساڵی 1933دا (ق.ك.كوردۆییێف) و (تسوکەرمان).. کە هەردوکیان خوێندکاری سێیەمێن ساڵی دەورەی کوردی بوون، بەسەرپەرشتی فریمان و ئۆربیلی دوو بابەتیان لە زمانی کوردیدا ئامادەکرد، کە لەدوایدا بە بەشداریکردنی (ع. ش. شامیلۆڤ) بلاوکرانەوە[20]، ئەمە بۆ یێکەمین جار بوو کە بەشێوەییێکی زانستیانە لەم دوو باسەدا دەوری نێرنە و مێینە لە زمانی کوردیدا بخرێتەڕوو و بشسەلمێنرێت.. کە لە کۆمەڵە ناوی نیشانە بۆ ئێزافەکراو (موزاف و موزاف ئیلەیهی)دا دەردەکەوێت.. هەروەها لە ڕشتەی ناو

تەصریفکردندا.. بۆ یێکەمین جاریش لە وتاری یێکەمی ئەو دوو وتارەدا کە ئاماژەمان پێدان، دوو ئامرازی دی لە ئامرازەکانی ئیشارەت خراونەتەڕوو:

e- (بۆ ناوی مێینەی ناسراو) و..

i- (بۆ ناوی نێرینەی ناسراو)..

ئەمانە ئەو دوو ئامرازی ئیشارەتە (a,e) نین، کە (جاردینی) لەوەوبەر پەنچەی بۆ ڕاکێشابوون..

بەلام وتاری دووەم لە شیکردنەوەی ناوی نێرینە و مێینە دەدوێ لە حاڵەتەکانی ئیعرابکردندا، لەگەڵ ئامرازە نادیارەکان و ، هەروەها بەبێ ئەو ئامرازانەش.. بێگومان چوونە ناو باسی ناوی نێرینە و مێینە لە زمانی کوردیدا.. دواتر بووە هۆی خستنەڕووی دانانی صیغەی ناوی نێرینە و مێینە.. ئەمەش لە ئەدەبیاتی ئێرانناسیدا نرخ و بایێخێکی بەرزی درایێ[21].

یێکەمین هەوڵدان بۆ بەشبەشکردنی ناوی وەسفکراو لە دیالێکتی کرمانجی[F]دا لە ساڵی 1949دا و، لە کتێبی ڕێزمانی کوردی قوتابخانەدا بوو[22].

ئەم بەشبەشکردنە لەو بابەتانەدا دەرکەوتن کە دواتر پسپۆڕانی کوردناسیی نووسیان[23].. ئەم کارانەش یاریدەی

www.pertwk.com

چەسپاندنی کێشەی تەصریفی ناو و فرمانی لە زمانی کوردیدا دا.

گەشەسەندنی زەمەنی بەردەوام هەروەکو بەشێکی ڕێزمان بەسستی مایەوە.. لەمەوە دەتوانین بگەینە ئەو ئەنجامەی کە ئەو باسکارە ئەوروپاییانەی خەریکی زمانی کوردی بوون، تارادەییێکی زۆر لە دەستووری زمانی فارسییێوە، یا هی زمانی خۆیانەوە بۆ حاڵەتی ئیعرابی زمانی کوردی چوو بوون.. بەمجۆرە (ف.یووستی) و ، ئەمجا (س.یەگیزارۆڤ) هەردووکیان حاڵەتی ئیعرابیان لە (e, î)ی دیالێکتی کرمانجی ژووروی زمانی کوردیدا، وەك چەند بەشێکی پێکشێوەیان دەبینی کە لە Casus obliqusی زمانی فارسیدا کۆدەبێەوە.. (و.مان)یش هەر ڕای وابوو، بڕیاریشی دا کە لە زمانی کوردیدا پێکشێوەی حاڵەتی (جەڕ) و (نەصب) [G] هەیە ئەویش بەتەك ئامرازەکانیانەوەن[H].. ئەم شێوەیەش لەهی حاڵەتی (ڕەفع) جودایە کە بە e یان î پاشبەندە.

ئەوجا بەشپرزەییێوە نوسیوێتی:

"بەداخەوە.. ناتوانرێ بڕیاری ئەوە بدرێ کە بۆچی لە دیالێکتی (موکریانی) [I]دا ، î و هەندێ جاریش e بەم

حاڵەتەی ئیعرابکردنەوەوە دەلکێ.. سەرەڕای ئەمەش لە چ حاڵەتێکدا ئەم تیپە ڤاوڵە ، یا ئەویدیان دەردەکەوێ"[24].

پسپۆڕانی کوردناسی سۆڤێتی وەڵامی ئەم پرسیارەیان دایەوە ، لەو کارانەی کە لەمەوبەر لەمەڕ ئیزافە و بابەتی نێرینە و مێینە لە زمانی کوردیدا باسکران، ئەو پسپۆڕانە توانیان پەی بەهەقیقەتی کۆتایی وشە (نائاشکراکان) بەرن کە لە حاڵەتی ئیعرابدا ناو نین و.. لە ڕاستیدا شێوە شپرزەکانی î و e ی لای (و.مان) ئامرازی ناوی نێرینە و مێینەن.. بەمجۆرە دوو تەصریفی ناو لە زمانی کوردیدا چەسپا: شێوەی تەصریفی ناوی مێینە و شێوەی تەصریفی ناوی نێرینە.. ئەمەش لە وتارێکدا بەناوی: "لەمەڕ کێشەی ڕەگەز لە زمانی کوردیدا" بەشێوەییێکی سەرەتایی (ناو) بەسەر شەش حاڵەتدا دابەشکرا.. سێ حاڵەتی یێکەم بەمجۆرە یێك لەدوای یێك ناودەبران:(حاڵەتی ڕەفع، صیغەی بانگکەر – مونادی–، حاڵەتی ئیخباری).. وەلێ سێ حاڵەتەکەی دی ، وادانران کە بەژمارە ناو ببرێن.. چونکە لەو دەمەدا مانا و فرمانەکانیان ڕوون و ئاشکرا نەبوون و باسیان لێوە نەکرابوو.. دەربارەی فرمانی سێ حاڵەتەکەی یێکەمیش.. پاشان لەلایەن پسپۆڕانی کوردناسییێوە لە لێنینگراد شتیان

www.pertwk.com

لەسەر نووسرا[25].. بەڵام ماناو فرمانی حاڵەتەکانی دی لە کتێبی "ڕێزمانی زمانی کوردی" قوتابخانەییدا لێیان کۆڵرایەوە، کە لە ساڵی 1949دا دەرچووە و لەمەوبەر ناوی برا.. هەروەها لە نامەی (چ.خ باکاییڤ)دا "پاشگرەکان وەك ئامراز بۆ ساغکردنەوەی پێوەندی ئیعراب لە زمانی کوردیدا" کە بەسەرپەرشتی پسپۆڕانی لێنینگراد لە کوردناسیدا ئامادەکرا و.. لە ساڵی 1950دا وتووێژی لەسەرکرا.

لە ساڵانی 1939-1940 سێ خوێندکاری (ئا.ئا.فریمان) کە: (ی.ی ئەڤالیانی) ، (ئی.ئی.تسوکەرمان) ، (ق.ك.کوردۆییڤ) بوون، بەرگرییان لەو تێزە زانستیانەیان کرد کە لە بابەتەکانی زمانی کوردیدا ئامادەیان کردبوو[26].. پاش ئەم بەرگریکردنە لە نامەکان، (ئی.ئی. تسوکەرمان) لەسەر کوردناسیی لە ئنستیتوتی زمانناسیدا بەردەوام بوو.. (ی.ی.ئەڤالیانی)ش لە بەشی زمانناسی لە کۆلێژی دیراساتی ئەدەبی لە زانکۆی لێنینگرادی میریدا کاری کرد، بەڵام (ق.ك.کوردۆییڤ)، بەڕاوێژی (ئا.ئا.فریمان)، لە ساڵی 1938دا چووە ئنستیتوتی ئەتنۆگرافیای سەر بە ئەکادیمیای زانستی سۆڤێتی تا کاری تێدا بکات.. پاشان ئامادەکردنی کارێکی زانستیانەی فراوانی سەبارەت بە کورد خرایە

ئەستۆ.. لە ساڵی 1939دا کەرەسەیێکی زۆری بۆ ئەم مەبەستە کۆکردەوە.. ئەمەش لە کاتێکدا کە لە نێرراوێکی زانستیانەدا بوو بۆ دیراسەکردنی ژیانی کوردەواری پشت قەفقاس (ئەرمەنستان و جۆرجیاو ئازەربایجان)، بەڵام لەبەر باری ئەوسای ڕۆژانی جەنگ بڵاونەکرایەوە.

لە ساڵی 1945دا و پاش کۆتایی جەنگی جیهانی بەداوایەکی (ئا.ئا.فریمان)، (ق.ك.کوردۆییڤ) بەر لە کۆتاییهێنانی خزمەتی، لە سوپای سۆڤێتی تەسریحکرا و.. بەمامۆستاییێکی زمانی کوردی لە کۆلێژی ڕۆژهەڵاتی زانستگەی لێنینگرادی میری دامەزرێنرا.. لە ساڵی 1946دا گوێزرایەوە بۆ کارکردن لە ئنستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسیی.. ئیدی لەوساکەوە کوردناسیی لەناو چواردیواری ئنستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسیدا بەشێوەیەکی بەرنامەڕێژکراو و سەرومڕ دەستیپێکرد.

پاشان کێشەی پێویستیی ئامادەکردنی پسپۆڕان لە زانستییەکانی دی کوردناسیدا لەناو ئنستیتوتی ڕۆژهەڵاتناسیدا هاتەکایەوە.

لە ساڵی 1951دا خاتو (م.ب.ڕودێنکۆ) کە خوێندکارێکی بەشی دیراساتی باڵا بوو.. لە ساڵی 1954دا

www.pertwk.com

بەسەرکەوتووییەوە بەرگری لە تێزەکەی کرد.. کە لەمەڕ "چیرۆکە شیعرییێکەی (مەم و زین)ی شاعیری کوردی سەدەی حەڤدەم (ئەحمەدی خانی)ی بوو ، دوای ئەمە خرایە سەر میلاکی ئنستیتۆی ڕۆژهەلاّتناسیی.

دوای دامەزراندنی (ئی.ئا.ئۆربیلی) بەسەرۆکی ئنستیتۆی ڕۆژهەلاّتناسیی لقی لێنینگراد، قۆناغێکی نوێی گەشەسەندنی کوردناسیی دەستپێکرد.. بەتایبەتی لەم ماوەیەدا چالاکی زانستیانەیی بەرنامەڕێژکراوی (ئۆربیلی) بەئاشکرا دەرکەوت. کە دەستێکی بالاّی لە دامەزراندنی بەشی کوردناسیداهەبوو.. (ئی.ئا.ئۆربیلی) ئەو کادیرە نوێیانەی کۆکردەوە کە لە کوردناسیدا پسپۆڕ بوون.. لە سالّی 1956دا (ئی.ئی.تسوکەرمان) کە لەمەوبەر لە ئنستیتۆی زمانناسیدا کاریدەکرد، لە ڤیلنۆس (پایتەختی کۆماری لیتوانیای سۆڤێتی سۆشیالیزم کە دەکەوێتە سەر ڕۆخی دەریای بەلّتیك لە بەشی ئەورووپای یێکێتی سۆڤیەت) گەڕایەوە.

هەروەها ئنستیتۆکە (ژ.س.مووسلیان) و، (ی.ئی.دیمینتییێڤا)ی هێنایە لای خۆی.. کە دوو لاوی پسپۆڕن بوون لە ئێرانناسیدا.. ئەمجا لێکۆلّینەوەی زمانی

کوردی پێشوازی لە (ر.ل.تسابۆلۆڤ)یش کرد، کە لەناو ئێرانناسی گشتیدا.. زانستخوازانە خۆی بۆ کوردناسیی تەرخانکردبوو.. دواتر کۆمەلّە خوێندکارێکی دیراساتی بالاّ بۆ خوێندنی مێژوو و زمانی گەلی کورد وەرگیران.. لەناویاندا: (سەیید عەزیزی شەمزینی) ، (جەلیلی جەلیلۆڤ) ، (مەکسیمی خەمۆ) ، (کەریمی ئەییوبی) ، (زاری یوسۆڤا) ، (ئی.ئا.سمیرنۆڤا) ، (ئۆردیخانی جەلیلۆڤ) بوون.

لە 28ی شوباتی سالّی 1959دا لەلایەن (ئی.ئا.ئۆربیلی)ی ئەکادیمی ، سەرۆکی ئنستیتۆی ڕۆژهەلاّتناسیی لە لێنینگرادەوە.. فەرمانێکی کارگێڕی دەرچوو ئەمەی خوارەوەی تێدابوو.

"لەبەرئەوەی پێویستە ئەو بەرنامەی کارەی کە لە لقەکەدا بەندە بەکوردناسییەوە، بەوردی بەجێبهێنرێ.. لە ڕۆژی 1ی مارتی سالّی 1949دا فەرمانم دا بەلابردنی لیژنەی پسپۆڕانی کوردناسیی کە سەر بەبەشی ئێرانییەو.. هەروەها بەسەرپەرشتیی خۆم فەرمانم دا بە دروستکردنی دەزگەیێکی سەربەخۆی ڕێکخراو لێیان، کە لەمانە پێکدێ:

www.pertwk.com

(کوردۆییڤ.ق.ك)، (تسوکەرمان ئی.ئی)، (ڕۆدینکۆ.م.ب)، (موسیلیان، ژ.س)، (دیمینتییڤا.ی.ئی)و، لە خوێندکارانی دیراساتی بالاّ: (سەمیرنۆڤا ئی ئا)، (یوسفۆڤا. ز. ع)، (ئەییوبی.ك.ڕ)، (جەلیلۆڤ.ج) و، هەرچی ئەو شتانەی پەیوەندیان بەلێکۆڵینەوەی مێژوو و کلتووری زمانی گەلی کوردەوە هەیە، بۆ لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوەیان لەم دەزگەیەدا دادەنرێ[27].

بەمجۆرە بەهەوڵ و کۆششی نەتەوەیی (ئی.ئا.ئۆربیلی)، بۆ یێکەمین جار لە مێژووی زانستی و جیهانیدا دامودەزگەییێکی زانستیانەی سەربەخۆ پێکهێنرا، کە بەشێوەیەکی هەرەوەزی (بەکۆمەڵ) بایێخ بەکوردناسیی وەك دەزگەییێکی زانستیانەی ڕێکخراوی سەربەخۆ دەدەن، ئەوسا و ئێستەیش سەرنج و بایێخپێدانی نیوەندێکی فراوانی کۆمەڵگەی کوردی دەرەوەی ڕاکێشا و.. گرنگی پێدرا و دەدرێت، کە لەمەدا دانیپیانانی زانستە سۆڤیێتییێکانی تێدا دەبینرێت بەو دەورە گەورەیەی کە گەلی کورد لە مێژودا و لە مێژووی کلتووری گەلانی ڕۆژهەلاّتدا دەیگێڕێ.

لە ڕۆژی دامەزراندنی ئەم بەشەوە وا هەشت ساڵ تێپەڕیێ.. لەم ماوەیەدا- کە لەچاو خۆیدا کورتە- باسکاران و کارگێڕانی بەشەکە، بەشدارییێکی ئاشکرا و بەرچاویان لە گەشەپێدانی کوردناسیی سۆڤێتیدا کرد.

باسکارانی بەشەکە.. کۆمەڵێ کاری زانستیانەی کامڵ و باس و وتاری ئەوتۆیان بلاّوکردنەوە کە بۆ کێشەکانی زمان و ئەدەب و مێژوو و ئەنتۆگرافیای گەلی کورد تەرخان کرابوون..

ئەوەبوو بۆ یێکەمین جار لە کاری زمانناساندا، مەسەلە گەوهەریە گرنگەکانی دەستووری زمانی کوردی بەشێوەیەکی زانستیانە خرانەڕوو، وەك: شێوەکانی ڕەگەز لە دەستووری زماندا[J]، شێوەی ئیعراب لە دیالێکتی کرمانجیدا[K]، تەصریفی بابەتی و نابابەتیانەی کرداری تێپەڕ، دابەشکردنی ناو بەپێی ڕەگەز، صیغەکانی کردار لەباری زەمەنەوە، جۆرەکانی زەمەن و صیغەکانی کردار.. هتد.. ئەم کێشانە بەئاستی جوێ جوێ و دەرفەتی جۆراوجۆرەوە لە کارەکانی (ئی.ئی.تسوکەرمان) و (ق.ك.کوردۆییڤ)دا ڕەنگیاندایەوە.

ئەو باسانەی کە (ق.ك.کوردۆییڤ) لە زانستی زمان و دەستوورەکەیدا لە ماوەی سالاّنی دوور و درێژی پەنجاکاندا پێشکەشی کردن[28]، لە دوو کاری سەرەکیدا پوخت

www.pertwk.com

دەکرێنەوە، ئەوانیش ڕێزمانی زمانی کوردییە ، کە ئەمەیان لە ژیانی زانستیانەی وڵاتەکەماندا بەپلەی یێکەمین دێ [29] و فەرهەنگە (کوردی–ڕووسی)یە گەورەکەیەتی (کە نزیکەی 34 هەزار وشەیە) ئەمەشیان لە ژیانی زانستیانەی وڵاتەکەماندا هەر یێکەمینە [30].

دیالێکتی، کوردانی ئەرمەنستانی سۆڤێتی کرایە بنچینەی ڕێکخستنی دەستووری زمانەکە ، وێڕای سوود وەرگرتن لە سەرچاوەکانی دیالێکتی کرمانجی دەرڤەی وڵات [L].. بەڵام فەرهەنگەکە وشەو زاراوەی گشت دیالێکتە بچووکەکانی گرتبووە خۆی.. کە بەهەمووی دیالێکتی کرمانجی (ئەوەی لە یێکێتی سۆڤییێت و دەرڤەیدا هەیە) پێکدێنن، لە هەمان کاتیشدا کۆمەڵێ وشەی دیالێکتی خوارووی زمانی کوردی (سۆرانی) [M] لە فەرهەنگەکەدا هەیە، کە بەنیشانەی تایبەتی دیاریکراون.

لەمەوبەر و بۆ یێکەمین جار، خاوەنی ئەم فەرهەنگە، ڕێزمانی زمانی کوردی بۆ قوتابخانە کوردییێکانی ئەرمەنستانی سۆڤێتی، لەسەر بنچینەیێکی زانستیانە بڵاوکردەوە [31].

لە کتێبی دوای ئەودا کوردۆییێڤ بۆ یێکەمین جار هەوڵیدا کە باسێکی بەراوردکارانە بۆ بنچینەکانی صەرف و نەحو (ڕێزمان و وتەسازیی) لە دیالێکتی سەروو (کرمانجی) و دیالێکتی خوارو و (سۆرانی)دا پێشکەش بکات، کە هەردووکیان لە دیالێکتەکانی زمانی کوردین [32].

بەڵام ئەو کارە سەرەکیانەی کە (ئی.ئی.تسوکەرمان) لە دیالێکتی کرمانجیدا پێشکەشی کردن، پێوەندییان بەکۆمەڵەکانی تەصریفی ناو [33] و کردارەوە [34] هەیە.. لەم کارانەدا باسی جۆری ئیزافە و شێوەی ئیعرابی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ دەکات، تا دەگاتە تەصریفی ناڵەبار و لەباری کردارە ڕابردووە تێپەڕەکان و بەشێوەیێکی فراوان لە دوو شێوە دەدوێ کە صیغەی کرداری (مەنصووب)ە لە کۆمەڵەی یێکەمدا و، هەروەها صیغەی کرداری (مەنصووب)ە لە کۆمەڵەی دووەمدا.. کۆمەڵە وتارێکی دی (تسوکەرمان) هەیە، دەربارەی بیر و بۆچوونی خۆیەتی لە هەندێ کێشەدا کە تائێستەیش لە دەستووری زمانی کوردیدا یێکلایی نەکراونەتەوە [35].

پسپۆڕانی کوردناسیمان لایەن و بابەتی دیار و گرنگیان لە دیراسەکردنی دیالێکتە کوردیەکاندا ئیزافە کرد..

www.pertwk.com

کوردۆییڤ "ڕێزمانی زمانی کوردی، بەراوردی کرمانجی و سۆرانی[N]" بۆ چاپ ئامادەکرد و هەر بەسەرپەرشتی خۆی ، لێکۆڵینەوەکانی (خ.چ.باکاییڤ) لەمەڕ هەردوو دیالێکتی کوردی تورکمانستان و ئازەربایجان چاپ کران[36].

ئێستە لە بواری لێکۆڵینەوەی دیالێکتە کوردییەکاندا تسوکەرمان خەریکی باسەکانێتی دەربارەی زمان و فۆلکلۆر و ئەدەبی کوردی تورکمانستان.. بەڵام بەکاییڤ خەریکی باسێکە لە بەراوردکردنی بەشەکانی دیالێکتی کرمانجی لە یێکێتی سۆڤییێتدا.. (ك.ئەیوبی) و (ئی.ئا.سمیرنوڤا)ش کە هەردووکیان خوێندنی بەرزیان لە ئنستیتۆی گەلانی ئاسیایی سەر بەئەکادیمای زانستە سۆڤییێتییێکانی لە لینینگراد تەواوکرد.. "وەسفی دیالێکتی موکریانی"یان بەچاپ گەیاند و.. هەردووکیان لە بواری دیراساتی دیالێکتانەی کوردیدا لە کارکردندا بەردەوامن. ئالێرەدا پێویستە ئیشارەت بەو خزمەتگوزاریانەی بەشەکە بدرێ کە لە ڕێکخستنی لێکۆڵینەوەی دیالێکتی خواروو (سۆرانی)دا کردی..

هەروەها سەرکەوتنی ئاشکرا لە بواری لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردیدا هەیە.. ژمارەییێکی فرە لەو کارانەی تایبەتن بەئەدەبەوە، لە بەرهەمی (م.ب.ڕۆدێنکۆ)ن ، کە وزە و توانای

خۆی لە لێکۆڵینەوەی جێماوی دێرینی ئەدەبی کلاسیکی کوردیدا سەرفکرد و.. لەو دەستنووسانەدا دیاریدەدات کە لە کتێبخانەی (سالتیکۆڤ- شەدرین)ی گشتی میریدا و لە بەشی دەستنووسی ئنستیتۆی ڕۆژهەڵاتی سەر بەئەکادیمیای زانستە سۆڤییێتییێکانی لێنینگراد پارێزراون..

لە ساڵی 1961دا (م.ب.ڕۆدێنکۆ) بۆ یێکەمین جار کتێبی "وەسفی دەستنووسە کوردییە پارێزراوەکانی لێنینگراد"ی بڵاوکردەوە.. بەڵام لە ساڵانی دواتردا کۆمەڵێکی بایێخداری لە جێماوی دێرینەی ئەدەبی کوردی بڵاوکردنەوە، کە بریتین لە تێکستی ئەو جێماوە دێرینانەی لێیان کۆڵراوەتەوە ، لەگەڵ وەرگێڕراوەکانیاندا بۆ زمانی ڕووسی، پێشەکی و تەعلیقی پێویستیشی بۆ داناون[37]..

(م.ب.ڕۆدێنکۆ)، لە ڕێی وتار و باسە بەنرخەکانییەوە، لە بواری جێماوی دێرینەی کلاسیکی ئەدەبی کوردیدا بارخانەییێکی پەسەندی نایەبان کوردناسیی و پێشخستنی.. ئەو ڕا و بۆچوونە بڵاوانەی ناو کۆمەڵە نووسەرێکی ئەورووپایی و ڕۆژهەڵاتیی بەدرۆخستەوە، کە دەربارەی نەبوونی ئەدەبێکی تایبەتی ڕەسەن بوو لای گەلی کورد..

www.pertwk.com

هەروەها (م.ب.ڕودێنکۆ) پەیوەندی نێوان ئەدەبی نووسراو و ئەدەبی میللی شرۆڤەکرد، لەگەڵ کارتێکردنیاندا بەسەر قۆناغە جۆراوجۆرەکانی ڕێبازی مێژووی کوردەوە.

سەرکەوتنێکی هەستپێکراو لە بواری لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردیدا، بە دیالێکتی خواروو لە زمانی کوردیدا بەدەستهات، لە ساڵی 1962دا، ئەو کارەی کە مارف خەزنەدار[O] ، بە زمانی کوردی، لە ئنستیتۆی گەلانی ئاسیایی سەر بە ئەکادیمای زانستە سۆڤییێتییێکان لە لێنینگراد ئامادەی کردبوو، "کێش و قافیە لە شیعری کوریدا" لە (بەغدا) دەرچوو.. پاشان بەماوەییێکی کەم کتێبەکەی مارف خەزنەدار "مێژووی ئەدەبی نوێی کورد"[P] بڵاوکرایەوە، کە بۆ یێکەمین جار تێیدا و ، بە زمانی ڕووسی، مێژووی گەشەسەندنی ئەدەبی کوردی و پەیوەندی بە کاروانی بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی نەتەوەی کوردەوە بەدیالێکتی خواروو خرایەڕوو.

باسکارە زانستخوازەکان و ، هەروەها فەرمانبەرانی بەشەکە چەند ئامانجێکی دیاریکراویان لە بواری وەرگێڕاندا بەجێهێنا.. بەرهەمەکانیان سەبارەت بە شێوە و هونەرە جۆراوجۆرەکانی ئەدەبی میللی دەوڵەمەندی کوردی

بڵاوکردەوە، بەتایبەتیش دەتوانرێ ئیشارەت بەو کارانەی (ق.ك.کوردۆییێڤ) بدرێت ، کە بەجووتە لەگەڵ (ئی.ی.تسوکەرمان)دا لە بڵاوکردنەوەی تێکستە کوردییێکانی حیکایەتی "ئەبو زەید" و "مەم و زین"[38] دا کردیان..

هەروەها تێکستەکانی "سێ حیکایەتی کوردی" دەرچوو.. کە (ئی.ی.تسوکەرمان) وەریگێڕابوون[39].. بەڵام بڵاوکردنەوەی چیرۆکی شیعریی زۆر گرینگ و زەق کە گیانی ڕۆمانتیکی و ناوەڕۆکی جوامێرانەی تێدابێ، بە ڕووداوێکی جێدیار و پەسەند دادەنرێ، وەك: (مەم و زین) و (کار گۆلك) و (سیێوە و ئایشێ) و (سیابەند و خەجێ) و (مەم و ئایشێ) و (زەمبیل فرۆش) و (دمدم).. لە وەرگێڕانی: (م.ب.ڕۆدێنکۆ) و، (ئی.ی. تسوکەرمان) و، (ق ك. کوردۆێڤ)[40]

بەڵام جەماوەری فراوانی خوێندکاران، کۆمەڵە حیکایەتێکی کوردییان بەزمانی ڕووسی بڵاوکردەوە[41] لەگەڵ ژمارەییێکی زۆری پەندە کوردییێکان[42] و ، هەروەها کۆمەڵێ "حیکایەتی کوردیی یێکێتی سۆڤییێت" لە وەرگێڕانی (م.ب.ڕۆدێنکۆ) و.. "چیرۆکەکانی ئەدیبانی کورد"[Q] لە وەرگێڕانی مارف خەزنەدار، ئامادەکران و لەچاپدران.. بەڵام (ز.س.موسێلیان) خەریکی ئامادەکردنی لێکۆڵینەوەییێکە

www.pertwk.com

لەمەڕ تێکستە فۆلکلۆرییەکانی چیرۆکی میللی شیعریی (زەمبیل فرۆش) و ، بەیتی میللی کوردیو داڕشتنیان.

هەروەها گەشەسەندنێکی پەسەند لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی مێژووی نوێی و هاوچەرخی کورددا و.. مێژووی کورد لە سەدەکانی ناویندا ڕوویدا.. خاتو (ی.ئی.ڤاسیلییڤا) وەرگێڕانی یێکەم جزوبەندی کتێبی (شەرەفنامە)[43]ی مێژووناسی کوردی سەدەی شازدەم (شەرەفخانی بتلسی) بڵاوکردەوە.

بڵاوکردنەوەی ئەم سەرچاوەیە ، لەگەڵ نووسینی تێبینی و تەعلیقلێدانی پێویست و پێشەکیدا لەلایەن وەرگێڕەوە ، تا ئێستەیش لە مێژووی میللەتی کوردی سەدەکانی ناوەڕاستدا بەکارێکی بێهاوتا دەژمێررێ

ئەمانە بۆ دیراسەکردنی مێژوو و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییێکان بایێخێکی گەورەی نە هەر بۆ گەلی کورد بەتەنێ ، بەڵکو بۆ گەلانی فارس و تورک و ئەرمەنیانی سەدەکانی ناوەڕاستیش هەیە.. بەمجۆرە، (شەرەفخانی بتلیسی) مێژووی کورد و کوردستانی لە وڵاتان و گەلانی دەوروپشت جویێ نەکردەوە و ، بە دوورەپەرێزی لەوان نەینووسی.

بەڵام مێژووی گەلی کورد لە سەدەی نۆزدەمدا، لەو کتێبەدا ڕەنگیدایەوە کە لەم دواییەدا مێژووناسی لاو (ج.جەلیلۆڤ) بڵاویکردەوە.. (جەلیلۆڤ) خوێندنی باڵای لە ئنستیتۆی گەلانی ئاسیایی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤێتییێکان لە لێنینگراد تەواو کرد[44].

بەڵام کاری (ق.ك.كودۆییێڤ) لەم ڕووەوە، لە دەرڤەی وڵات بڵاوبۆوە[45].. ئەویش بریتیبوو لە ڕەخنە لێگرتنی کتێبی (مێژووی نەژادی کورد) ، کە هی زانای بەناوبانگی ئێرانی (ڕەشید یاسمی)یە.

بابەتی ئەتنۆگرافیای کوردیش پایە و جێگەییێکی دیاری لە کارەکانی بەشەکەدا گرتووە.. لە ساڵی 1957دا، وتارێکی (ق.ك. کوردۆییێڤ) بەناوی "کورد"ەوە بڵاوکردەوە.. تیایدا بە کورتی باسی مێژووی کورد و کوردستان دەکات ، وێڕای پیشە و پیشەسازییە سەرەکییێکانی و پێوەندییە کۆمەڵایەتی و خێزانییێکان ، زمان و کولتووری گیانی و.. هەروەها بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی دیموکراتیانەیان دەخاتەڕوو.

www.pertwk.com

بەڵام (م.ب.ڕودێنکۆ)، کاری زانای کورد (مەلا مەحمودی بایەزیدی)ی بەناوی (عادات و رسومات نامەی ئەکرادیە) وەرگێڕا و تەعلیقیشی لەسەر نووسی.

لە بابەتی ئەتنۆگرافیای کوردی سۆڤێیت، کارێکی (مەمەد نەزارۆڤ) هەیە، کە خوێندنی باڵای لە ئنستیتوی گەلانی ئاسیایی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤێتییەکان لە لێنینگراد تەواوکرد، سەرکەوتوانە بەرگری لە تێزەکەی کرد، کە لەبارەی ژیانی کوردانی تورکمانستانەوەیە[47].

مێژووی کوردناسیی لە وڵاتەکەماندا ، لای توێژەرانمان پشتگوێ نەخرابوو، لەو وتارە سەربەخۆیانەی بۆ پێشچاوخستنی چالاکییە زانستیانەکانی کوردناسانی کارامە تەرخانکرابوون، وەك: (خ.ئاپۆڤیان) و (پ.لێرخ) و (ئی. ئا. ئۆربیلی) ڕەنگیدابۆوە.

ڕەنگدانەوەی چالاکیی کۆمەڵێکی دی لە پسپۆڕانی کوردناسیی لە قۆناغی سۆڤێتیدا، لەو وتارانەدا بینرایەوە کە بۆ کارەکانی کوردناسە لێنینگرادییەکان تەرخانکرابوو.. هەروەها ڕەخنە لێگرتنی بیروباوەڕە هەڵە و چەوتەکان دەربارەی زمانی کوردی.

ئەمجا لە ساڵانی دواییدا.. بەشە کوردییەکە گۆڕا بە مەڵبەندێکی زانستیانەی ڕەسەنی ڕێکخراو و تایبەت بە کوردناسین لە یەکێتی سۆڤێتدا.. ئالەم شوێنەدا کادیری پسپۆڕی کوردناسین پێکدەگرن.. لە بەشەکەدا دوازدە کەس خوێندنی باڵایان تەواوکرد.. لە نیوانیاندا ئەو خوێندکارە زانستخوازانەیان تێدابوو کە لە ئەرمەنستان و تورکمانستان و کۆماری عیراقەوە نێردرابوون[50].

لە نێو ئەوانەی خوێندنی باڵایان لە ئنستیتوی گەلانی ئاسیایی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤێتییەکان لە لێنینگراد تەواوکرد و.. بەرگریان لە تێزە زانستییەکانیان کرد، لە کوردناسە پسپۆڕەکان، پێنجیان لە ئەکادیمیای زانستیی ئەرمەنستانی سۆڤێتی کاردەکەن، یێکێکیان لە ئەکادیمیای زانستیی تورکمانستانی سۆڤێت و.. دوانیان لە ئنستیتوی زمانناسیی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤێتییەکانن لە لێنینگراد.. سیانیشیان لە بەشی کوردناسیین لە ئنستیتوی گەلانی ئاسیایی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤێتییەکان لە لێنینگراد ، ئیشی ئەم بەشە ، وتوویژکردن و ڕەخنەگرتن و ڕاستکردنەوەی ئەو تێزە زانستییانە و.. ئەو کتێب و وتار و باسانەیە کە تایبەتن بە کوردناسییەوە[51].

www.pertwk.com

بەشی کوردیی پەیوەندی بە پسپۆڕانی کوردناسییێوە لە بەلجیکاو هۆلاندە و ئینگلتەرە وچیکۆسلۆڤاکیا و ئێران و عیراق و وڵاتانی دیکەیشەوە هەیە.. هەروەها بە پسپۆڕانی کوردناسییێوە لە شارەکانی دی وڵاتەکەماندا.. نامەیان بۆ دەنێرین و سەرچاوە و ئەدەبیاتی وابەستە بەکوردناسییێوە دەگۆڕنەوە.

بەشەکە پێشوازی لە زانایان و ناودارە کۆمەڵایەتییێکانی وڵاتانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتی ناوین دەکا.. دەبێ ئالێرەدا ئاماژە بەو کارانەی بەشی کوردناسیی بدرێ.. کە نە تەنیا لە وڵاتەکەماندا ، بەڵکو لە دەرڤەیشدا ناوبانگێکی گەورەیان بۆخۆیان پچڕی.

ئەو باس و وتارە ڕەخنەییە تۆمارکراوانەی لەبارەی لێکۆڵەرەوانمان.. زۆر جێی ڕەزامەندین.. لە نێو خاوەنی وتارە بلاوکراوەکاندا، زانایانی وڵاتەکەمان و بێگانەی دەرەوەی وڵات و.. ناودارانی ڕامیاری کورد و ڕێکخراوە کۆمەڵایەتییێکانی تێدان. [52]

ئێستاکەش میلاکی بەشی کوردناسین لەمانە پێکهاتووە:
(ق.ك.کوردۆییێڤ) سەرۆکی بەش و، (ئی.ی.تسۆکەرمان) – خانەنشین کرا– و، خاتو (م.ب.ڕۆدینکۆ) –لە ساڵی 1976دا

لە شاری (لێنینگراد) کۆچیدوایی کرد و هەر لەوێش نێژرا و، خاتو (ز.ع. یوسوپۆڤا) و (م.س موسێلیان) و ی.ئی.ڤاسیلییێڤا).

(م.ب ڕۆدێنکۆ)ی لێکۆڵەرەوە.. خەریکی تەواوکردنی وەرگێڕان و بلاوکردنەوەی تێکستە ڕەخنەییێکانی چیرۆکە شیعری (یووسف و زولەیخا)ی (سەلیم سلێمان)ی شاعیری کوردی سەدەی حەڤدەمە.

(ی. ئی. ڤاسیلییڤا)ش هێشتا خەریکی وەرگێڕانی دووەم جزوبەندی کتێبی (شەرەفنامە)ی مێژووناسی کورد (شەرەفخانی بتلیسی)یە [R]..

خاتو (ژ.س.موسیلیان) تێکستە ساغکراوەکانی چیرۆکە شیعری میللی (زەمبیل فرۆش) وەردەگێڕێ و ڕێکی دەخات، (ئی.ی.تسوکەرمان) لە لێکۆڵینەوەی زمان و فۆلکلۆر و ئەدەبی کوردی تورکمانستاندا کاردەکات.. بەڵام (ق.ك. کوردۆیێڤ) و، (خاتو (ز. یوسوپۆڤا) فەرهەنگێکی کوردی– ڕووسی [S] لەسەر بنچینەی دیالێکتی سۆرانی دادەنێن.

پاش کۆتایی پێهێنانی ئەم بابەتە بەرنامەڕێژکراوانە بەشەکە دەیەوێ دەستبداتە لێکۆڵینەوەی دروستبوون و گەسەسەندنی زمانی نەتەوایەتی کورد ، ئەمجا پشکنینی

www.pertwk.com

جێماوە دێرینەکانی ئەدەبی نوسراو و وەرگێڕراوی گەلی کورد و، وەرگێڕانی سەرچاوە سەرەکییێکانی عەرەبی و فارسی و تورکی ، کە دەربارەی مێژووی کوردن لە سەدەکانی ناوەڕاستدا.. هەروەها لێکۆڵینەوەی مێژووی نوێ و هاوچەرخی میللەتی کورد.

بەلآم لە مەیدانی زمانی کوردیدا ، لەسەر لێکۆڵەرەوە زانستخوازەکانی بەشەکە پێویستە، کە لە لێکۆڵینەوەی دروستکردنی صەرف و نەحو(وتەسازی و ڕێزمان)ی زمانی کوردیدا بەردەوام بن و.. فەرهەنگی تایبەتی جۆراوجۆریشی بۆ دابنێن، وەك (فەرهەنگی زاراوەکان، فەرهەنگی وشە هاوتاکان، فەرهەنگی میانە (وسیط)ی کوردی.. هەروەها فەرهەنگی وشە تایبەتەکان بەو شاعیر و ئەدیبانەی کە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا ژیاون) و.. ئامادەکردنی باس و لێکۆڵینەوەی کوك و تەواو لە زانستی وتەسازیی لە زمانی کوردیدا (بە کرمانجی و سۆرانییێوە)و، باسێك لەمەڕ بەبابەتکردنی دیالێکتە کوردییێکان (سلێمانیی، کرماشانی، گۆرانی، زازایی و لوڕی) و.. لێکۆڵینەوەی زمانی ئەدەبی کلاسیکی کوردی و.. نووسینی چەند لێکۆڵینەوەییێکیش

لەمەڕ شیعر لە سەدەکانی ناوەڕاستدا (لە ڕووی زمانناسییێوە).

لە سالآنی داهاتوودا.. لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردی لە سەدەکانی ناوەڕاست و، بەپێی ئەم ڕێنماییانەی خوارەوە دەبێ:

بەردەوامبوون لەسەر بلآوکردنەوەی ئەو دەستنووسە کوردییانەی کە بەرهەمی بلآوکراوەی شاعیرانی کوردی سەدەکانی ناوەڕاستیان لە دووتوێدان.. بەتایبەتی بلآوکردنەوەی دیوانە شیعرییێکانی کوردستانی باشوور ، (تێکستەکان، وەرگێڕانیان، تەعلیق لێدان، لێکۆڵینەوە) و.. هەروەها بەردەوامبوون لە کارکردندا بۆ کۆکردنەوەی سەرچاوە و کەرەستە بۆ لێکۆڵینەوەی چیرۆکە ڕۆمانتیکییە کوردییێکان ، (وەرەقە و گولشا) و (خورشید و خاوەر) و (بارام و گولنام) و (شیرین و فەرهاد) و (ڕۆستەمی زال) و، هی دیکەیش..

[ناوچەکانی کەرەستە کۆکردنەوە: کۆمارەکانی پشت قەفقاس و ئاسیای ناوەڕاست] و..

لێکۆڵینەوەی مەسەلەی ڕەنگدانەوەی خەباتی ئازادیخوازانەی نەتەوەیی کورد لە بەرهەمی شاعیرانی کورددا

www.pertwk.com

و.. لێکۆڵینەوەی چیرۆکی ڕۆمانتێکی جوامێرییانەی میللی.. (بڵاوکردنەوەی پاکی تێکست و سایەکان، لەگەڵ تەرجومە ڕووسییێکانیاندا ، بە تەعلیق لێدانیان و، پێشەکی بۆ نووسینەوەیان) و، (بڵاوکردنەوەی تێکست و سایەکانی دی ، لەگەڵ تەرجومە ڕووسییێکانیاندا و.. بە تەعلیق و لێکۆڵینەوەو) و.. چەند باسێك لەمەڕ ئەدەبی کلاسیکی کوردی لە سەدەکانی ناوەڕاستدا.

ئەوەی پەیوەندی بە مێژووی کوردیشەوە هەیە ، لێکۆڵینەوەی ئەو سەرچاوانەی بەزمانی فارسی نوسراون بەردەوام دەبێ، وەك: (تەئریخ ئارای عەباسی)، (تەئریخ دمبلی) هی (عەبدولڕەزاق دمبلی) (سەدەی حەڤدەم) و.. (مێژووی حوکمدارانی ئەردەلان) ، کە لە سەرەتای سەدەی هەژدەمدا تۆمارکراوە.. ئەمەشیان بەردەوامێتییە لەسەر بەشەکانی کتێبی (شەرەفنامە)، کە باسی حوکمدارانی ئەردەڵان دەکات.. (دەستنووسەکە لە مۆزەخانەی بەریتانیادا پارێزراوە)..

بەپێی ئەو سەرچاوانەی ئاماژەیان پێدرا و.. هەروەها سەرچاوەی دیکەیش، بەشەکە دەیەوێ لێکۆڵینەوەییێك

دەربارەی (کوردستان لە سەدەی شازدەم – سەدەی حەڤدەم) ئامادە بکات.

پەراوێزەکان:

1- ق.ك. کوردۆیێڤ، کارەکانی پ.ئی. لێرخ لە بارەی کوردناسییەوە "لێکۆڵینەوەی مێژووی کوردناسیی ڕووسی (هەڵبژاردە) مۆسکۆ 1959، ل 39-51..

هەروەها بگەڕێوە سەر "ئەرشیفکاری ئەکادیمیای زانستە سۆڤێتییێکان" مۆسکۆ- لێنینگراد، بڵاوکراوەی 4، 1940، ل 215-216، 219-220.

2- خاتو م.ب.ڕودێنکۆ.. وەسفی ئەو دەستنووسە کوردییانەی لە لێنینگراد پارێزراون، مۆسکۆ 1962، لەگەڵ گەڕانەوە بۆ: وتاری ڕەخنەیی: م. ئیشتڤانۆڤیچ، گۆڤاری (ئەتنۆگرافیا) "هەنگاریا" 1962، ژمارە 4.

3- M. Wolkow, Notice sur Louvrare Persant intitule Scheref Nama accommpagnee de queteur,- JA, 1826,t. 8.p. 291-298.

www.pertwk.com

4- Fr (aehn), Vorlaufiger Bericht uber eine neue bedeuteenda Bereicherung des Orientalischen ManusecriotEN- Apparts der Kais. AK ademic der Wissenschaften, Beilage zu N 11 der (St- petersb. Zeitung), 1926, Fr (aehn), Die Bibliothek aus der Scheich- sefy-Moschee zu Ardebil, (st- Petersb. Zeituny), 1829, No. 44, Dorn, As. Mus., P. 279 – 294, 346 – 352.

5–پ. ئـی. لێـرخ ، لێکۆڵینــەوە لەمــەڕ کــوردی ئێــران و خالیدییـە باشـووریێکانی باووباپیرانیانـەوە ، کتێبـی دووەم ، سانت پیترسبۆرگ -1857، ل1–4

6- E (CataL ogue des manueserits et xylographes orientaux dela Bibliotheque impreriale publique de st. petersbourg), 1852, XLIV, dorn, As Mus.

7- E (scheref- Nameh ou Histoire des kordes,par scherf prince de Bidlis), publee pour la premiere fois par. Eliaminof- Zernof, T.1-2, st. pbg., 1860-1862.

8- E (charmoy F.B), cheref- Nameh ou fastes de la nation kourde. Par cherefou, ddine prince de Bidlis, dans l'lielet dArzroume., Trad. Du persan et commentes par F.B charnoy, t. 1- 11, st. pbg. 1868–1875.

9-E A. Jaba,Recueil de notieces et recits Kourds...,St.-Pbg., 1860

Dictionnaire Kurde- هەر هی ئەو

Francais, St-Pbg.1879.هەر هی ئەو

10– ئــی.م.ئۆرانســکی..دیباجــەییێك بــۆ چــوونە نێــو تۆژینەوەی زماننـاسیی ئێرانی.. مۆسكۆ/ 196 ل367

11– و.ی.لیڤۆتۆڤــا و ڤ.ب.پورتوگــال.. لێکۆڵینــەوەی ڕۆژهــەڵاتی.. لــە بڵاوکراوەکــانی ئــەکادیمیای زانســتییێکان 1917-1726 مۆسکۆ 1966 ژمارەکانی ,1335 ,1343. 1787, 825

12– دەڕوانرێتــــە: "بیبلیۆگرافیـــــای کوردناســــیی" ، ئامادەکردنی: ژ.س.موسیلیان / مۆسکۆ 1963.

13– دەڕوانرێتە: (تۆمارکراوەکانی بەشی ڕۆژهەڵاتیی کۆمەڵەی شوێنەواری ئیمپراتۆرییەتی ڕووس).. (سانت پیێترسبورگ) 1912 جزوبەندی 20 ل/ 99-151

14–سەرچاوەی پیێشوو.. ل/ 139

15– سەرچاوەی پیێشوو.. ل/ 150

www.pertwk.com

16- هـ.ماکاش- تێکستی کوردی بە دیالێکتی کرمانجی لە ناوچەی (ماردین).. لێنینگراد 1926

17- (جیماوی دێرینی چەرخی ڕۆستاڤیللی).. لێنینگراد 1938 پێشەکی ل/ 21-1

18-(ڕۆژهەڵاتی شۆڕشگێڕ).. مۆسکۆ- لێنینگراد 1938 ژمارە3-4 ل/ 326-292 ژمارە: 5 ل/ 173-159

19-ل.ئا.خیتاگورۆڤ..جۆرەکانی ڕەگەز لە زمانە ئێرانییەکاندا.. "تۆمارکراوە زانستییەکانی زانستگەی لێنینگرادی میری: 1933 ژمارە:20 بڵاوکراوەی 1 ل/ 97-50

20-ع. شامیلۆڤ / ق. ك. کوردۆییێڤ / ئی. ی. تسۆکەرمان / لەمەڕ ئیزافە لە زمانی کوردیدا / (شۆڕش و نووسین).. مۆسکۆ 1933 ژمارە: 1.(16) ل/ 56-51 هەر ئەو دانەرانە.. لەمەڕ کێشەی ڕەگەز (جنس) لە زمانی کوردیدا.."شۆڕش و نووسین" کۆمەڵەی 1 مۆسکۆ- لێنینگراد1933 ل/ 178-160

21-ڤ. ئابایێڤ / دیسانەوە لەبارەی دۆزینەوە دواییەکان / (کێشەکانی زمانناسیی) مۆسکۆ1955 ژمارە 5 ل/-169 168

22- ق.ك.کوردۆییێڤ / کورتەی ڕێزمانی زمانی کوردی / یێریڤان 1949 ل / 20-10 (بەزمانی کوردی)

23-ئی.ی.تسۆکەرمان / لێکۆڵینەوەی دەستووری زمانی کوردی / مۆسکۆ 1956 ل / 56-5

هەروەها دەڕوانرێتە: ق.ك.کوردۆییێڤ / ڕێزمانی زمانی کوردی (کرمانجی) / مۆسکۆ-لێنینگراد 1957 ل: 52-42

24- O.Mann, Kurdisch – Persische Forschungen, Abt. IV,Bd III, Die Mundart der Mukri – Kurden. T,I, Grammatsche Skizze, Berlin, 1906, S. LII.

25-ئی.ی.تسۆکەرمان / لێکۆڵینەوەی دەستووری زمانی کوردی / کتێبی (زمانە ئێرانییەکان) / جزوبەندی: مۆسکۆ- لێنینگراد 1956 ل / 144-78

هەروەها دەڕوانرێتە: ق.ك. کوردۆییێڤ / ڕێزمانی کوردی (بەزمانی کوردی) / ق.ك.کوردۆییێڤ /ڕێزمانی زمانی کوردی.

26- ی.ی. ئەڤالیانی / ڕاناو لە زمانی کوردیدا / پوختەی دوکتۆرینامە / لێنینگراد 1940 . ق.ك.کوردۆییێڤ / دارشتنی کرداری لێکدراو لە زمانی کوردیدا / پوختەی دوکتۆرینامە / لێنینگراد 1940 . ئی. ی. تسۆکەرمان/

www.pertwk.com

ڕۆنانی ناوی مەوصوف لە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستانی
سۆڤییێتدا / پوختەی دوکتۆرینامە / لێنینگراد 1939

27–ئارشیفی ئەکادیمیای زانستە سۆڤییێتییێکان– لقی
لێنینگراد / پەڕەی 152 لیستەی 1 (1959) ژمارە 2

28– ق.ك. کوردۆییێڤ / لەمەر کێشەی داڕشتن لە زمانی
کوردیدا – کۆمەڵەی (کێشە ڕێزمانی و تیۆرییێکان لە زمانە
ڕۆژهەڵاتییێکاندا / مۆسکۆ–لێنینگراد 1958 ل: 142-109
. هەر هی دانەر خۆی: لەمەڕ دوو بنچینەی داڕشتنی وشەی
لێکدراو لە زمانی کوردیدا.. (پوختەی هەواڵەکانی
ڕۆژهەڵاتناسیی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤییێتییێکان)
مۆسکۆ–لێنینگراد / بڵاوکراوەی 29 ,1959 ل / 74-65
هەر هی ئەو: زمانی کوردی – لە کتێبی (ئێرانی ئەمرۆ)
مۆسکۆ 1957 ل /60-75 .. هەر هی ئەو: ڕۆنانی بابەتی و
زاتی کرداری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا.. (بەپێی سەرچاوەکانی
هەردوو دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی) مۆسکۆ1960 ل / 9
...

(بیست و پێنجەمین کۆنگرەی جیهانیی ڕۆژهەڵاتناسان..
نوێنەرانی شاندی یێکێتی سۆڤییێت).. هەر هی ئەو: سەبارەت
واتا و بەڵگە و فرمانی پاشگری [–ك (–ە کە)] لە زمانی

کوردیدا / (لێکۆڵینەوە لە مێژووی کولتووری گەلانی
ڕۆژهەڵات) / هەڵبژاردەکان , بۆ ڕێزلێانی پرۆفیسۆر ی.ئا.
ئۆربیلی / مۆسکۆ– لێنینگراد 1960 ل: 368-361 . هەر
هی ئەو: پاشگرەکان لە زمانی کوردیدا.. "پوختەی
هەواڵەکانی ئنستیتۆی گەلانی ئاسیایی سەر بە ئەکادیمیای
زانستە سۆڤییێتییێکان".. (مێژوو و زماننناسیی) مۆسکۆ
1963 ژمارە: 67 ل / 37-31 و.. چەند کارێکی دیکەیش.

*[ڕاستییێکەی: لەجیاتی دیالێکتی (کرمانجی): (دایلەکتی
کرمانجی باکوور –یان– ژووروو)ە و.. لەبری دیالێکتی
(سۆرانی)یش: (کرمانجیی باشوور –یان– خواروو)ە]

29–ق.ك.کوردۆییێڤ /ڕێزمانی زمانی کوردی (کرمانجیی)
/ وتارێکی ڕەخنەیی. چ.خ.باکاییێڤ / "ڕۆژهەڵاتناسیی
سۆڤییێتی" (گۆڤار) مۆسکۆ 1960 ژمارە 4 ل / 181-178

هەروەها دەروانرێتە: مەحموود یاردی/ زانایانی کوردی
سۆڤییێت خزمەتی گەلەکەیان دەکەن –(سەربەستیی) 25ی
ئۆکتۆبەر1957 (بەزمانی عەرەبی).

Lescot Quelgues remarques sur les travaues
philology Kurd, -(L’Afrique l’Asie)
Paris,1960, No.51

www.pertwk.com

30–ق.ك.كوردۆییێڤ /فەرهەنگی کوردی–ڕووسی /
مۆسکۆ 1960 / وتارێکی ڕەخنەیی لەمەڕ قامووسی کوردی–
ڕووسی / (سەروتاری ڕۆژنامە هەرێمییەکە بەزمانی
ئازەربایجانی "لێنین لەپێناوی ژیاندا" حوزەیران1960
..و جەلیلۆڤ / ئیزافەییێکی سوودمەند لە کوردناسیی
سۆڤییێتیدا – [کۆمۆنیست] (ڕۆژنامە) 16 مایس 1963
یێریڤان .

31–ق.ك.كوردۆییێڤ / ڕێزمانی کوردی (بەکوردی)..
هەروەها: ڕێزمانی زمانی کوردی / یێریڤان 1956
(بەکوردی)..
هەروەها: ڕێزمانی زمانی کوردی / یێریڤان 1960

32–ق.ك.كوردۆییێڤ /زمانی کوردی / مۆسکۆ 1961

33–ئی.ی.تسۆکەرمان / لەمەڕ هەندێ ڕۆنان لەسەر
دووەم دەستوور لە زمانی کوردیدا – "زمان و بیر" هەڵبژاردە
/ لێنینگراد / جزوبەندی 11 ,1948 ل/ 364-375 ..
هەروەها: لێکۆڵینەوەی دەستووری زمانی کوردی /
کۆمەڵەی (زمانە ئێرانییێکان) جزوبەندی 2 ,1950 ل/ -142
78

هەروەها لێکۆڵینەوەی دەستووری زمانی کوردی 1956
ل/ 5-56 (کارەکانی ئنستیتۆی زمانناسیی سەربە
ئەکادیمیای زانستە سۆڤییێتییێکان) مۆسکۆ–جزوبەندی6

34–ئی.ی.تسوکەرمان / لێکۆڵینەوە لە دەستووری زمانی
کوردی.. چەشنەکانی کردارلە دیالێکتی کرمانجیدا / مۆسکۆ
. 1962

35–ئی.ی.تسوکەرمان / لەمەڕ پشتاوپشت سەرهەڵدانی
یێکەی ئاماژە تاکو ئێستە و داهاتوو لە زمانی کوردیدا..
"ڕۆژهەڵاتناسیی سۆڤییێتی" (گۆڤار) مۆسکۆ 1959 ژمارە 2
ل /142-155..

هەروەها: لەمەڕ سیفەتەکانی ڕستەوە کە لە زمانی
کوردیدا واتای پاڵپشتدراو هەڵدەگرن –"کۆمەڵەی
فەلەستینی" بلاوکراوەی 13 (76) 1965 ل/ 160-165..

هەروەها: لەمەڕ پاساوی دەستووری پۆلێنکردنی کردارە
نائاساییێکان لە زمانی کوردیدا –"ڕۆژهەڵاتناسیی سۆڤییێتی"
(گۆڤار) مۆسکۆ 1961 ژمارە 1 ل 147-149..

هەروەها هی ئەو: لەمەڕ کرداری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا
(دیالێکتی کرمانجیی) – "کۆمەڵەی فەلەستینی" بلاوکراوەی
2 ,1964 ل 34-39 .. هەر هی ئەو: شوێنی وشەی

www.pertwk.com

پێشخراو له پێکهاتەی بێژەیی جۆراوجۆردا –"کۆمەڵەی
فەلەستینی" بڵاوکراوەی 7 ,1962 ل/ 161-159 و
چەندین کاری دیکەیشی.

36–چ.خ.باکاییڤ / دیالێکتی کوردی تورکمانستان /
مۆسکۆ 1962 ل/ 3-270 هەر هی ئەو: زمانی کوردە
ئازەربایجانییێکان(T) / مۆسکۆ 1965 ل/ 5-282 .. و
کاری دیکەیشی.

37–ئەحمەدی خانی / مەم و زین (چیرۆکێکی شیعرییە)..
تێکستگەلێکی ساغکراوە / وەرگێڕان و، پێشەکی و،
ئندێکس نووسینی م.ب.ڕۆدینکۆ / مۆسکۆ1962.
مەلامەحموودی بایەزیدی "عادات و ڕسووماتنامەی
ئەکرادیە" وەرگێڕان و پێشەکی و ڕوونکردنەوەی:
م.ب.ڕۆدینکۆ / مۆسکۆ 1963 . وتارێکی ڕەخنەیی :
م.ئەشتڤانۆڤیچ / له گۆڤاری (ئەتنۆگرافیا)ی ژمارە 2 دا /
1964 . فەقێ تەیران، شێخی سەنعان، تێکستگەلێکی
ساغکراوە، وەرگێڕانو ڕوونکردنەوە و پێشەکی
نووسین:م.ب.ڕۆدینکۆ / مۆسکۆ 1962.. حاریسی بتلیسی،
لەیل و مەجنوون، وەرگێڕان وپێشەکی و تەعلیق بۆ
نووسینی: م.ب.ڕۆدینکۆ / مۆسکۆ 1965 .. هەر هی ئەو:

لەمەڕ کێشەیێك له ئەدەبی کوردیدا، "چەند تۆژینەوەیێك له
مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەڵات" ، هەڵبژێردراوەکان که
بۆ ڕێزلێنانی پرۆفیسۆر: ی.ئا.ئۆربیلی دەرچوون ، مۆسکۆ–
لێنینگراد 1960 ل 440-433. ..

هەروەها بەسەرکردنەوەی ئەو ڕاپۆرت و وتارە
ڕەخنەییانەی له ڕۆژنامەعەرەبی و کوردییێکاندان: "الاخبار"
12 ی ئابی 1963 ، جەریدەی "ڕیا تازە".
ژمارەکانی: 64 (1708) ,86 (1730) , 18 (1870).
104 (1332)

38– "زمانە ئێرانییێکان" ، جزوبەندی 2 , 1950 ل/
60-29.

39–ئی.ی.تسوکەرمان ، سێ حیکایەتی کوردی – "چەند
توێژینەوەیێك له مێژووی کولتووری گەلانی ڕۆژهەڵات" ل/
503-492.

40– "گۆرانی وحیکایەتە داستانییە میللییە کوردییێکان"
، مۆسکۆ 1962.

41– "چەند حیکایەتێکی کوردی" ، مۆسکۆ 1959

www.pertwk.com

42–"پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی کوردی" ،–
هەڵبژاردەی "پەندی پێشینان و قسەی نەستەقی گەلانی
ڕۆژهەڵات" ، مۆسکۆ 1961 ل/ 340-330.

43– شەرەفخانی بتلیسی / شەرەفنامە / جزوبەندی 1
مۆسکۆ1967 .

44– ج. جەلیلۆف / بزوتنەوەی ئازادی نەتەوەیی کورد لە
ساڵی 1880 مۆسکۆ 1966 .

45–ق.ك.کوردۆییێڤ ، شێواندنی مێژووی کورد لە
ئیستۆریۆگرافیای بۆرژوای فارسیدا ،–"تۆمارکراوە
زانستییێکانی زانکۆیلێنینگرادی میری"، بڵاوکراوەی 4 ،
1954 ژمارە 179 زنجیرەی زانستە ڕۆژهەڵاتناسییێکان ، ل
137-120 .

46– دەڕوانرێتە: "گەلانی ئاسیای نزیك" ، مۆسکۆ
1957 ل 260-242

47– ع.مەمەد نزارۆف ، کوردانی تورکمانستان ،
(پوختەی دکتۆینامە) مۆسکۆ 1964

48–ق.ك.کوردۆییێڤ ، خ.ئاپۆڤیان وەك پسپۆڕێك لە
کوردناسیی و ئەتنۆگرافیادا ،– "نووچەکانی ئەکادیمیای
زانستیی لە ئەرمەنستانی سۆڤییێتیدا" ، زنجیرەی زانستە
کۆمەڵایەتییێکان ،1955 ، ژمارە 210 ل 98-89 .. هەر هی
ئەو: خ.ئاپۆڤیان ، وەك باسکارێك و پسپۆڕێکی کوردناسیی
–" تۆژینەوە لە مێژووی ڕۆژهەڵاتناسیی ڕووسیدا" ،
هەڵبژاردەکان ، مۆسکۆ ، بەشی دووەم ، 1956 ل -380
360 .. . ق.ك.کوردۆییێڤ ، کارەکانی پ.لێرخ لە بواری
کوردناسیدا ، "تۆژینەوە لە مێژووی ڕۆژهەڵاتناسیی
ڕووسیدا" ، بەشی چوارەم1959 ل 51-39 .. هەر هی ئەو:
ی.ئا.ئۆربیلی وەك پسپۆڕێکی کوردناسیی –"کارەکانی
ئەکادیمی: ی.ئا. ئۆربیلی لە کوردناسیدا".

49–ق.ك.کوردۆییێڤ ، گەشەسەندنی کوردناسییە
ڕووسییێکان ، "نوسراوە زانستییێکانیئنستیتۆی
ڕۆژهەڵاتناسیی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤییێتییێکان" ،
مۆسکۆ–لێنینگراد ، جزوبەندی 25 , 1960 ل -67
57

هەر هی ئەو: سەرکەوتنە کوردناسییە سۆڤییێتییێکان،
"کۆمۆنیست" (ڕۆژنامە) ، ییریڤان 6 ی ئۆکتۆبەری 1959 .
ق.ك.کوردۆییێڤ ، ڕەخنەلێگرتنی بیر و بۆچوونە
کۆمەلایەتییێکان بەرامبەر زمانی کوردی ،–"پوختەی
هەواڵەکانی ئنستیتۆی گەلانی ئاسیای سەر بە ئەکادیمیای

زانستە سۆڤییێتییێکان" ، بلاوکراوەی: 12 ,1955 ل 61-43 .. لەم وتارەدا دانەر ڕەخنە لە ڕا و بۆچوونەکانی: ن.ی.مار و ، ب.ڤ. میللەر و ، و. ل.ڤیلچیڤسکی دەگرێت، دەربارەی گەلی کورد.. کە ڕایان وایە ، ئەم گەلە لە چەند تیرە و هۆزێکی گەلانی جۆراوجۆری دیکە پێکهاتبن و ، بە زمان و دیالێکتی جۆراوجۆر دەدوێن و.. دەچنەوە سەر کۆمەڵە زمانێکی جیاجیا... ئەم بیر و ڕا و تەسەووراتە چەوت و چەوێلانە.. لەدواییدا لە کتێبی: و.ل.ڤیلچیڤسکی–دا "کورد–سەرەتاییێك بۆ چوونە نێو مێژووی نەژادی نەتەوەی کوردەوە" 1961 دا ڕەنگیدایەوە.

50–ئەمانەی خوارەوە لە بەشەکەدا خوێندنیان تەواوکرد و ، بەسەرکەوتوویی گفتوگۆی تێزەکانیان کرا: سەی عەزیزی شەمزینی ، بزوتنەوەی نەتەوەیی ئازادیخوازی گەلی کورد لە سالانی 1940-1946 (1959) ، جەلیل جەلیلۆڤ ، ب سەرهەلدانی نەتەوەیی ئازادیخوازانەی گەلی کورد لە سالی 1880 (1964) مەمەد نزارۆف ، کوردانی ئەرمەنستان 1964 ، ئی.ئا.سەمیرنۆڤا داڕشتنەوەی کرداری ئاوێتە لە زمانی کوردیدا (سۆرانی) (1963)، ئۆردیخانی جەلیلۆف ، داستانی جوامێرانەی کوردی "خانی لەپ زێڕین" – "دمدم" (1961) ، ك. ئەییوبی ، بەرهەمی شاعیری کورد (هەژار) (1962) ، کاوس قەفتان ، سەرهەلدانی بەرزانییان 1945-1900 ، لاپەڕەییێکی قەشەنگ لە خەباتی نەتەوەیی ئازادیخواهانەی گەلی کورد لە کوردستانی عیراقدا (1963) ، مارف خەزنەدار ، مێژووی ئەدەبی کوردیی (1890-1960) ز.ئا.یوسوپۆڤا ، پاشگر و پێشگر لە زمانی کوردیدا (سۆرانی) (1965) ، مەکسیمی خەمۆ ، دیالێکتی کوردی بادینان (عیراق) (1965).

51–چەند ڕاپۆرتێکی ڕەخنەیی نوسرا و.. وتووێژیشیان لەسەر کرا ، بەتایبەتی کتێبی: ن.ئا.خالفین ، ململانێ (خەبات) لەڕێی کوردستاندا ، م.س.لازارێڤ کوردستان و کێشەی کورد ، دوکتۆرینامەی سەعید ئەحمەد بارزانی و ف.ئی.باکلان ، خەباتی گەلی کورد لەپێناوی مافە ڕەواکانیدا ، دوکتۆرینامەی ئەحمەد ئوسمان ئەبوبەکر ، بزوتنەوەی ئازادیخوازانەی نیشتمانپەروەرانەی گەلی کورد لە سالانی 1900-1925 ، دکتۆرینامەی حەسەن کوردئۆغلی ، بەرهەمی شاعیری هاوچەرخی کود: عەبدوللا گۆران ، دکتۆرینامەی ئیحسان فوئاد ، بەرهەمی شاعیری کورد: حاجی قادری کۆیی

www.pertwk.com

و پله و پایەی لە ئەدەبی کوردیی (سەدەی نۆزدەم)دا ، دانراوی یارمەتیدەری پرۆفیسۆر لە زانکۆی سەمەرقەند: ی.ی.ئەڤالیانی ، تۆژینەوەییك لە بواری کرداری لێکدراو و ڕستە کردار لە زمانی کوردیدا و.. هی دیکەیش.

52– ڕەحیمی قازی ، لەمەڕ هەلومەرج و ئەرکەکانی کوردناسیی سۆڤییێتییێوە ،–" هەواڵ و نووچەیێن ئازەربایجانی سۆڤییێتی" زنجیرەی زانستە کۆمەلاّیەتییێکان ، باکۆ ، 1950 ژمارە 2 ل 131-142

Tomas Bois, Remarques Critiques ser la nomen –clature grammaticaie Kurde, - “Bibliotheea ,. [Leiden] , 1960, No. P.152-160 ..

هەر هی ئەو:

Etudes recentes de philologie Kurd, 1960, No.1/2 10-14

هەر هی ئەو

Bulletin raisonne de philologie Kurd, - Almasriq LXIII Bayrout, 1964, P.16-25

هەمان سەرچاوە "بەزمانی عەرەبی".

زانیاری ئەوتۆیش هەیە کە زێتر پەسەند دەکرێت و هەواڵی ورد و تەواوی لە وتارەکانی ئا.بینینگیندا، لەبارەی سەرکەوتن وەدەسهێنانی پسپۆڕی لێنینگرادییێکانەوە لە کوردناسیدا تێدایە.

(Kurd et Kurdologie en Union Sovietique) (Cahers monde Rosse et Sovietque) “Paris), 1960 t.111, p.513-530.

هەروەها لە وتاری:

Moh Mokri, Kordologie et enseignemet de langue Kurde en SSSR,-L’Ethnographie, Revue de lasociete d’ethnographie de Paris, annee 1963, p71-105.

لە وتاری چ.خ.باکاییڤیشدا ، مێژووی ایکۆڵینەوەی زمانی کوردی لە ڕووسیا و یێکێتی سۆڤییێتدا.. "لێکۆڵینەوە لە مێژووی باسی زمانە ئێرانییێکان" مۆسکۆ 1962 ل -117 100

پەراوێز و ڕوونکرنەوەکانی (د. مارف خەزنەدار):

A– به گشت شێوەزارەکانیانەوە

B– هەروەها (چەلەبی) واتا: (وەجاخزادە ، ڕەسەن ، ئابڕوومەند).

C– هەروەها واتای: تالاَنچی ، جەردە ، خوێڕی)یش دەبەخشێت

D– مینگریلی: ناوی جۆرە –ئەلفوبێ–یێکی نوێیە ، بۆ زمانی لاهوتیانەی (جۆرجی) بەکارناهێنرێت ، هەر لەم

زمانەدا شێوە (ئەلفوبێ)یێکی دیکە هەیە ، کە بۆ تێکستە ئایینییێکان بەکاردەهێنرێت.

E– (جیٚ خاندن) : خانەی خوێندن.

F–مەبەستی: دیالێکتی کرمانجی ژووروە.

G-– بۆ حالَەتی (جەڕ) مەبەست لە حالَەتی وەپالَدەر (ئیزافە)یە و بۆ (نصب)یش مەبەست لە حالَەتی لێکراو (مەفعوول)ە.

H– ئامرازەکان: پیتەکان

I– موکریانی:مەبەستی دیالێکتی موکرییە ، کە شێوەزارێکی کرمانجی خواروە.

J –مەبەست لە (نێرینە) و (مێیینە)یە.

K– مەبەست: کرمانجی ژووروە.

L– مەبەست لە دیالێکتی کرمانجی ژووروە لە دەرڤەی سۆڤییێتدا

M– ڕاستتروایە لەبری (سۆرانی) ، دیالێکتی کرمانجی خوارو بەکاربهێنرێت

N– لێرەشدا ، کرمانجیی ژووروو و کرمانجیی خواروو لە (کرمانجی و سۆرانی) ڕاستترە.

www.pertwk.com

O–ئەو دەمە مارف خەزنەدار لە ئنستیتۆکەدا هێشتا خوێندکاری دیراساتی باڵا بوو.

P–ئەم کتێبە بەزمانی ڕووسی لە خانەی (زانست)ی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤیێتییێکان لە مۆسکۆ ساڵی 1967 دەرچوو.

Q– ئەم کتێبە لە مۆسکۆ ساڵی1968 لە زنجیرەی "چیرۆکە خۆرهەڵاتییە مۆدێرنەکان" بە ناوی (دوانزە سوارەی مەریوان)ەوە دەرچوو.. ئەمەیش لە بڵاوکراوەکانی خانەی (زانست)ی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤیێتییێکانە.. کتێبەکە بریتییە لە پێشەکییێک ، کە توێژینەوەییێکە لەمەڕچیرۆکی کوردی بەگشتی ، لەتەك شازدە چیرۆکی کورتی چواردە چیرۆکنووسی کورددا.. خەزنەدار کردوونییەتە ڕووسی.

R– دووەم جزوبەندی ئەم کتێبەی شەرەفخانی بتلیسی لە خانەی (زانستیی) سەر بەئەکادیمیای زانستە سۆڤیێتییێکان دەرچوو، کورتەی زنجیرەی "جێماوە دێرینەکانی ئەدەبیاتی گەلانی ڕۆژهەڵات" مۆسکۆ 1976

S– (د.مارف خەزنەدار) لەسەرەتای کارکردنییەوە لە ئنستیتۆکەدا وەك خوێندکارێکی خوێندنی باڵا و وەك

باسکارێکی زانستییانە ، ساڵانی 1960-1968 لە دانانی ئەم فەرهەنگەدا بەشداری کردووە و چەند تیپێکی بۆ ڕێکخستوون.

T– ڕاستتر وابوو ناونیشانی کتێبەکەی: (زمانی کوردانی ئازەربایجان) بوایێ.

کوردۆییێڤ

– قەنات کلاشۆڤیچ کوردۆییێڤ

– لە 30 ئاغستۆسی ساڵی 1909 دا لەگوندی (سۆسن)ی سەر بە پارێزگەی (قارس)ی (کوردستانی باکوور–تورکیا) لەداییکبووە.

www.pertwk.com

- باوکی جوتیار بووە و.. لە ساڵی 1918دا بەخاووخێزانەوە بەرەو ناوچەی (ئاباران)ی سەر بە پارێزگەی (یێریڤان) کۆچیان کرد و.. دواتر خێزانەکەی لە شاری (تەفلیس) سەقامگیر بوو.

- ساڵی 1936 کۆلێژی ڕۆژهەڵاتی لە ئنستیتۆی مێژوو و تۆژینەوەی ئەدەبی و زماننـاسی لە لێنینگراد تەواوکرد.

- لە 20ی حوزەیرانی 1940دا.. بەرگری لە تێزەکەی کرد و.. پلەی دوکتۆرای وەرگرت.

- لە ساڵی1950وە.. بە باسکارێکی زانستییانە، لە بەشی دیراساتی ئێرانی سەر بە ئنستیتۆی تۆژینەوەی ڕۆژهەڵاتی لە لێنینگراد دامەزرا و.. دوای دامەزراندنی بەشی دیراساتی کوردی و.. هەر لە ساڵی 1960 وە کرایە سەرۆکی بەشەکە.

- لە ساڵانی (1941-1939) و (1953-1945) دا لە زانکۆی لێنینگراد وانەبێژ بووە.

-لە ساڵانی (1941-1939) دا.. لە بواری دیراساتی کوردیدا باسکاری زانستییانەی ئنستیتۆی ئەتنۆگرافیا بووە.

- لە 8ی 1947 ەوە مامۆستای یاریدەدەر و.. لە 23ی 1955 ەوە باسکاری زانستی سەردەستە بووە.

- بەو بابەتانەوە کە لە کوردییەوە بۆ ڕووسی وەریگێڕاون، زێتر لە 90 تۆژینەوەی زانستییانەی نووسیوە..

- لە گرینگترین کارەکانی:

1- ڕێزمانی کوردی (دیالێکتی کرمانجی ژووروو).. مۆسکۆ- لێنینگراد- 1957

2- فەرهەنگی (کوردی-ڕووسی) مۆسکۆ- 1960

3- زمانی کوردی.. لە زنجیرەی (زمانەکانی دەرڤەی ڕۆژهەڵات و ئەفەریقا) مۆسکۆ- 1960

4- ڕێزمانی کوردی (کتێبی قوتابخانە).. یێریڤان / 1978,1970,1965,1960,1949 بەزمانی کووردی.

5- ڕێزمانی کوردی (بە هەردوو دیالێکتی کرمانجی ژووروو و ژێری) مۆسکۆ 1978

6- نووسینی ئەم باسە کوردناسییەش کە لێرەدا بۆ کوردی وەرمانگێڕا.

www.pertwk.com

مارف خەزنەدار

- ناوی: مەعرووف عەبدولقادر خەزنەدارە.
- لە 1 ی نۆڤامبەری ساڵی 1930 لە شاری هەولێر هاتۆتە دنیاوە.
- باوکی فەرمانبەرێکی میری بووە و.. لە خانەوادەییێکی دەرەبەگی دێهاتی کوردستان بوو.

- ساڵی 1951 خوێندنی سەرەتایی و دواناوەندی لە هەولێر و کەرکووك تەواو کرد و.. ساڵی 1957 بەکالۆریۆسی لە زمان و ئەدەبی عەرەبی لە کۆلێژی ئەدەبیاتی زانکۆی بەغدا وەرگرت.
- ساڵانی 1957-1959 مامۆستای قوتابخانەی دواناوەندی بوو لە کەرکووك.
- ساڵی 1960 بە زەمالەییێکی خوێندن لە ئنستیتۆی ڕۆژهەڵاتناسیی سەر بە ئەکادیمیای زانستە سۆڤییێتییێکان لە لێنینگراد خوێندوێتی.
- لە 19ی دیسامبەری 1963دا خوێندنی باڵای لەو ئنستیتۆیەی تەواوکرد و.. بڕوانامەی دکتۆرای لە ئەدەبی کوردیدا وەرگرت و.. تێزەکەیشی ساڵی 1967 بەزمانی ڕووسی لە مۆسکۆ چاپکردووە .
- ساڵانی 1963-1968 لە هەمان ئنستیتۆ باسکاری زانستی بوو.
- لە ساڵی 1969بەدواوە وانەبێژی کۆلێژی ئەدەبیات بوو لە زانکۆی بەغدا و.. لە 1972یشەوە سەرۆکی بەشی زمانی کوردی بوو لە کۆلێژی ئەدەبیات.

www.pertwk.com

- سالأنی 1970-1974 سەرنووسەری گۆڤاری (دەفتەری کوردەواری) بووە و ، لە هەمان سالأنیشدا سەرنووسەری گۆڤاری (نووسەری کورد) بووە ، کە بۆتە ئۆرگانی یێکێتی نووسەرانی کورد.
- سالَی1979 پلەی (پرۆفیسۆر)ی بەدەستهێنا .
- زێتر لە 150کار و پرۆژەی زانستی و ئەدەبی بە هەر سێ زمانی کوردی و عەرەبی و رووسی هەیە.

گرینگترینی کار و بەرهەمەکانی:

1-العدل الاجتماعی – وەرگێڕان لە کوردییەوە بۆ عەرەبی- بەنازناوی (مفخر)ەوە بلأوکراوەتەوە . بەغدا 1954
2- اغانی کردستان ، بەغدا 1956 (بەزمانی عەرەبی)
3- کێش و قافییە لە شیعری کوردیدا / بەغدا / سالَی 1962 (بەزمانی کوردی).

4- مێژووی ئەدەبی نوێی کوردی / مۆسکۆ /1967 (بەزمانی ڕووسی).
5- ألآکراد . ملآحظات وانطباعات . دانانی بە زمانی ڕووسی: مینۆرسکی ، وەرگێڕان و ڕوونکردنەوە و پێشەکی (بە زمانی عەرەبی) بەغدا 1968
6- دوانزە سوارەی مەریوان و پانزە چیرۆکی دیکەی کوردی ، (بەزمانی ڕووسی) . مۆسکۆ 1968
7- بووکەشووشە ، چیرۆکێکی کوردییە ، بەغدا 1969
8- کۆمەڵە چیرۆکی (ئەڵەمان کوردی) بەغدا / 1968 (بەزمانی کوردی).
9- عەبدوڵا بەگی میسباح و دیوان ، شاعیری گەورەی خاکی موکریان، بەغدا1970
10= زمان و ئەدەبی کوردی بۆ پۆلی پێنجەمی ئامادەیی ، بەغدا 1971
لەگەڵ دوو دانەری دی.
11- دەستووری زمانی عەرەبی بە کوردی ، دانانی: عەلی تەڕەماخی سەدەی هەژدەیەمی زایین ، لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوە و پێشەکی ، بەغدا 1977

www.pertwk.com

12- "دیوانی نالی و فەرهەنگی نالی" ، لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوە / بەغدا / 1977 (بەزمانی کوردی).

13- دەستنووسە ناوازەکان و چاپکراوە دەگمەنەکان.. (مخطوطات فريدة ومطبوعات نادرة) بەغدا / 1978 (بەزمانی عەرەبی).

14- (تأريخ الأستشراق والدراسات العربية والكردية فى المتحف ألآسيوى..1818-1968) پێشەکی و ڕوونکردنەوە و وەرگێڕانی لە ڕووسییەوە ، بةغدا 1980

15- الرحالة الروس فى الشرق الاوسط ، پێشەکی و ڕوونکردنەوە و وەرگێڕانی لە ڕووسییەوە ، بەیروت 1981

16- نالی لە دەفتەری نەمریدا ، بەغدا 1981

17- لەبابەت مێژووی ئەدەبی کوردییەوە ، بەغدا 1984

18- کوردیادە ، داستانێکی شیعرئامێزە ، چاپی یێکەم ، لەندەن 1985

چاپی دووەم ، هەولێر 1998

19- گەشتێك بۆ ئەرزەڕووم ، نووسینی پۆشکین ، پێشەکی و ڕوونکردنەوە و وەرگێڕانی لە ڕووسییەوە بۆ کوردی ، سوید 1995

20 – ئەدەبی ڕووسی و کێشەی باسترناك ، هەولێر 1999

21- رذاذ الذاكرة ، اجتهادات فكرية وأدبية وثقافية فى مقابلات صحفية ، دمشق ، 1999

22- مێژووی ئەدەبی کوردی ، هەولێر

بەرگی یێکەم.. 2001

بەرگی دووەم.. 2002

بەرگی سێیەم.. 2003

بەرگی چوارەم.. 2004

بەرگە پێنجەم.. 2005

بەرگی شەشەم.. 2006

بەرگی حەوتەم.. 2006

بەرهەمە چاپکراوەکانی وەرگێڕی کوردی

1- گەردوون – (بابەتێکی زانستییە) **1967**

2- چەکەرە– کۆمەڵە چیرۆك (لەگەڵ چەندنووسەرێکی دیکەدا) **1973**

www.pertwk.com

3- **سبەینێ باوکت دێتەوە**، کۆمەڵە چیرۆك 1979

4- **کرێکار و چیرۆکی کوردی**

(رەخنەو تۆژینەوە) 1982

5- **دەرزیئاژنی خەمەکان** ،(پێشەکی و

لێکۆڵینەوە) لەگەڵ سێ نووسەری دیکەدا 1988

6- **تیۆری نیسبی** ، (وەرگێڕان) 1984

7- **ئەلفاوبێتای رۆژنامەگەریی** 1999

8- **وێنەکەی خوشکت** ، کۆمەڵە چیرۆك 1999

9- **خۆری تار (کۆچی سوور)** - ڕۆمان 1999

10- **دیداری سەرەك کۆمار** (شەش شانۆنامە) 2004

11- **هونەری جەنگ** (بابەتێکی وەرگێڕدراوە) 2004

12- **سۆفیگەرییێتی** (وەرگێڕان) 2005

13 - **کتێبی دووەمی (تاو)** ، (وەرگێڕان) 2005

14- **ئەندێشە جوانەکانی ڕۆح**

(لە چیرۆکی هونەریی کوردیدا) 2005

www.pertwk.com